

Musikaliska perspektiv på cykelföreningars offentliga aktiviteter under stålhästens decennium

Sportifiering, nöjesformer och könsnormer

KAJ AHLSTED

Intresset för cykling växte kraftigt mot slutet av 1800-talet. I centrum för den här texten står 1890-talet, en tid som ofta beskrivs som "stålhästens decennium" både i Europa och i USA. Cykeln blev först en del av den yngre borgerlighetens livsstil i de expanderande stadsmiljöerna, till en början exklusiv och moderiktig men så småningom även tillgänglig för större kretsar.¹ Även i Finland kan man se liknande tendenser: cyklar blev vanligare i stadsmiljöer på 1880-talet, och på 1890-talet fanns det 3 000 cyklister enbart i Helsingfors.² Mot slutet av 1890-talet ebbade det inledande intresset ut, samtidigt som cykeln blev mera vanligt förekommande på landsbygden.³

Det ökade intresset för cykling gjorde även avtryck i musikkulturen. På 1890-talet började musik med cykeltematik komma till försäljning även i Finland. Exempelvis Harald Hedman (1874–1902) komponerade en populär marsch till Helsingfors velocipedklubb 1897 med anledning av Finlands första internationella cykeltävlingar i Helsingfors sommaren 1897.⁴ Den här musiken avspeglar tonsättarnas intresse för att koppla musik till dagsaktuella teman och fenomen.⁵ Men en del av musiken i fråga handlade inte enbart *om* idrott och i detta fall cykling: idrottens och olika idrottsföreningars etablering och verksamheter medförde också nya brukskontexter *för* musik. Föreningarnas cykeltävlingar och

1 Ekström 2010, 28.

2 Sjöblom 1998.

3 Männistö-Funk 2010, 56–57.

4 Hedman 1897.

5 Kurkela 2009, 58. Se även Cropper & Whidden 2023.

uppvisningar inkluderade nämligen ofta musik.⁶ Allt från inmarscher till velocipedkadriljer genomfördes till musik samtidigt som föreningarna, vilka var en del av det framväxande civilsamhället, behövde egen musik för kunna propagera för sin sak.⁷ Cykling bidrog till att skapa nya sociala sammanhang och verksamhetsformer i vilken musik har ingått, och dessa är sparsamt utforskade.

Syftet med den här artikeln är att med främst Helsingfors respektive Åbo velocipedklubbs utåtriktade verksamhet som exempel studera den musik och de musikaliska aktiviteter som det stora intresset för cykeln som ting och samhällsfenomen gav upphov till. Fokus på föreningarnas verksamhet motiveras av att de kanaliserade intresset för cykling och så kallad *hjulsport* genom sin organiserade verksamhet. Genom att studera föreningarnas verksamhet har jag strävat efter att kunna presentera ny kunskap inte bara om hur cykling influerade musikkulturen utan omvänt även om hur idrottsföreningar har använt musik för utövandet av sporten samt spridandet av intresset för den. Frågor som styrkt undersökningen är således: Hur har musik använts i anslutning till de olika former för organiserad cykling som arrangerades inom föreningarna? Vilken musik gav det kraftigt ökade intresset för cykling på 1890-talet upphov till och hur visar sig de samhälleliga normer som föreningarna omfattade i dessa musikalier? Eftersom cykling likt gymnastik var en aktivitet som var relativt accepterad för kvinnor intresserar jag mig speciellt – men inte enbart – för kvinnors cyklande, samt för hur normer relaterade till cykling visar sig och utmanas i musikaktiviteterna. I motsats till de flesta andra idrottsföreningar accepterade cykelföreningarna både män och kvinnor som medlemmar, vilket gör klubbarnas verksamheter till intressanta och unika studieobjekt. Trots att kvinnor välkomnades i föreningarna medverkade och cyklade de emellertid inte på samma villkor som männen.

Valet att studera just velocipedklubbarna i Åbo (ÅVK) och Helsingfors (HVK) har sin bakgrund i att de var bland de första cykelför-

6 Se t.ex. Kylliäinen 2007, 56–58.

7 Ahlsved 2021b.

eningarna som grundades i Finland på 1880-talet.⁸ Föreningarna hade som syfte att väcka och sprida intresse för "hjulsporten" genom att ordna "samridter, tävlingar, uppvisningar m.m."⁹ I någon mån kommer även exempel från Wiborgs velocipedklubb (WVK) att inkluderas och diskuteras. I motsats till de andra föreningarna hade WVK sedan november 1895 nämligen en cykelmanege – en "velodrom" – till sitt förfogande, där man tränade och ordnade uppvisningar.¹⁰ Den sneglade inte minst medlemmarna i HVK avundsjukt på. Helsingforsklubben fick sin efterlängtnade velodrom först 1897 och var fram till dess tvungen att ordna tävlingar på en travbana eller på landsvägar. Idrottsparken i Åbo togs i bruk 1894. Den hade en cykelbana av grus och en plan avsedd för bl.a. figuråkning.¹¹

Genom sitt fokus på (föreningars) musikpraktiker hör studien till den kulturhistoriskt inriktade musikforskningen där man ser musik som en oskiljaktig del av samhället.¹² Inom den här inriktningen analyserar man, ofta med ett tvärvetenskapligt grepp, hur människor på olika sätt använt musik och tillskrivit den olika betydelser. Detta perspektiv kan även ses som att tillämpa musiketnologiska synsätt på historiskt material, vilket ligger nära hur man med etnologiska eller kulturanalytiska perspektiv skriver kulturhistoria genom att studera hur kulturmönster skapas och förändras.¹³ Dessa kulturella utgångsperspektiv är förenliga, till viss del även överlappande, med socialhistoriska kunskapsmål, där syftet är att beskriva musikskapande, -utövande och -bruk med strävan

8 Helsingfors velocipedklubb grundades ca 1883, Åbo velocipedklubb 1886. Idrottsföreningarnas stadgar godkändes ofta men lång fördröjning, vilket var ett led i den ryska statsmaktens försök att stävja det gryende finländska medborgarsamhällets framväxt.

9 *Stadgar för Helsingfors Velocipedklubb*, 1888 §1, småtryck, cykling, Nationalbiblioteket, Helsingfors (NB).

10 Velodromen beskrivs ingående i *Hjulsporten (HjSN)* 1896 nr 44. Det rörde sig om en ridmanege som byggts om till velodrom med trägolv och som även hade en bana med lutning för hastighetsåkning. Längden på banan var dock under 100 m. Det var landets första velodrom och den möjliggjorde cykling under årstider som var ogynnsamma för sporten.

11 *HjSN* 1895/16–17; *Adresskalender för Åbo stad* 1896, XXXI.

12 Sarjala 2002, 176–185.

13 Berglund 2017, 121; Frykman & Löfgren 1985.

efter förståelse för de samhälleliga strukturer och normer som villkorat dessa aktiviteter.¹⁴

Motsvarade studier som sammanför studiet av förenings- och idrottslivets historia och framväxt med ett samhällsinriktat perspektiv på musikens historia är sällsynta i Finland och Norden. Tidigare studier har bland annat fokuserat på gymnastikföreningarnas och -förbundens musikanvändning,¹⁵ samt på hur sång har använts inom ramen för föreningsverksamheten.¹⁶ De internationella studier som i någon mån har handlat om musik har enbart flyktigt tangerat cykling och då oftast med ett nutida perspektiv.¹⁷ Idrotts-, kultur- och idéhistoriker har intresserat sig för cykling som materiell kultur respektive kulturellt fenomen.¹⁸ I dessa har de musikaliska aktiviteterna ofta förbisetts eller behandlats mycket kortfattat. Ett undantag är Corry Croppers och Seth Whiddens bok om velocipedens kulturhistoria i Frankrike där även ett antal musikverk från slutet av 1860-talet diskuteras.¹⁹

Historiska perspektiv på cykling har ofta haft en kvinnohistorisk relevans och inriktats på könade praktiker och cykelns, och inte minst den så kallade safetymodellens (cykel med två lika stora hjul), betydelse för uttryckligen kvinnors mobilitet och emancipation.²⁰ Trots att män cyklade i större utsträckning än kvinnor blev cykeln emblematiserad för den feministiska rörelsen, en "feministisk frihetsmaskin". Men den har också setts som en "macho-maskin", speciellt höghjulingen som i princip bara kunde cyklas av vältränade och våghalsiga män.²¹ Samtidigt var tidsandan sådan att man (män!) gärna tävlade och mätte sig med varandra; detta gällde speciellt de välbeställda männen för vilka idrottens tävlingsformer var ett nytt område där man kunde hävda sig i offentligheten.²² Eftersom kvinnor och män inte cyklade på samma villkor aktualiserade

14 Se t.ex. Sarjala 2002, 136ff; Välimäki & Koivisto-Kaasik 2023, 15–16.

15 Ahlsved 2022a; Ahlsved 2023.

16 Ahlsved 2021b; Ahlsved 2024a.

17 T.ex. McLeod 2011; Sandgren 2009.

18 Ekström 2010; Hagström et al. 2014; Männistö-Funk & Myllyntaus 2019.

19 Cropper & Whidden 2023.

20 Männistö-Funk 2010; 2007; Mackintosh & Norcliffe 2006; Ebert 2010.

21 Se t.ex. Ebert 2010, 31.

22 Se t.ex. Tolvhed 2015.

cykling i det offentliga föreställningar om könen: att cykla blev ett sätt att *göra* kön. Enligt idéhistorikern Anders Ekström kan man i de konfliktfyllda föreställningar som uppstod se den rörelse från hemmet mot en större offentlighet som var typisk för slutet av 1800-talet. Stereotypen av den passiva kvinnan utmanades och cykling kan således kopplas till den intensiva kampen om definitionen av kvinnans kropp och sociala roller.²³ Detta samhälleliga intresse för kvinnors cyklande kan ställas i relation till samtidens fackböcker om cykelsportens utbredning i Finland som överhuvudtaget inte nämner kvinnor.²⁴ Osynliggörandet var ett resultat av att man lyfte fram tävlingsverksamheten. Likt kvinnor som var aktiva på musikens område var kvinnor på hjulsportens område kringskurna av samhälleliga normer som prioriterade mäns prestationer och förmågor.²⁵

Primärmaterialet för studien består av arkivmaterial relaterat till Helsingfors respektive Åbo velocipedklubbs verksamhet från mitten av 1880-talet till sekelskiftet 1900. Eftersom källmaterialet är ganska begränsat har det kompletterats med dagspressens skildringar av föreningsarnas evenemang. Även specialtidsskriften *Hjulsporten* (HjSN) som gavs ut 1895–1899 är viktigt material.²⁶ Tidskriften förmedlade kunskap om cykling till både män och kvinnor och hade från 1896 även en ”damer-nas avdelning” samt en uppmuntrande hållning till kvinnors cyklande i allmänhet. Tidskriften upphörde 1899, vilket exemplifierar hur det första intresset för cykling som organiserad idrottsform ebbat ut. Några år senare hade alla tre klubbar som behandlas i denna studie lagt ner sin verksamhet.

Även publicerade och opublicerade musikalien (noter), används för att få en bild av musikpraktiker relaterade till cykling och cykelföreningarnas verksamhet. Speciellt intressant är den musik som komponerats av den finländske kompositören Harald Hedman. Hedman var välutbildad och gjorde karriär bland annat som kapellmästare för militärorkestern

23 Ekström 2010, 45–46; se även Hargreaves 1994, 91–97.

24 Se kapitlet ”Hjulsport” i Wilschman 1904.

25 Se t.ex. Välimäki & Koivisto-Kaasik 2023, 7–11.

26 Inte att förväxla med den i Sverige utgivna tidskriften *Hjulsport* (HjS) utgiven 1892–1901.

i Uleåborg fram tills att den upplöstes 1901. Han dog ung och är idag främst känd bland blås- och militärmusiker för konsertuvertyren *Sven Dufva*. Han skrev musik i många olika former och en del av hans utgivna pianomusik fick en viss spridning.²⁷ Två av Hedmans musikstycken kan kopplas till cyklingens kraftigt ökande popularitet på 1890-talet: *Helsingfors velocipedklubbs marsch* (1897) och *Utfärd med Gladiator-velociped*.²⁸ Det senare finns enbart i olika arrangemang för hornensemblen i Finlands armés notböcker. Utgående från mängden kopior av verket i notböckerna kan man anta att det har spelats rätt flitigt vid sin tid, men idag är det drygt sju minuter långa verket i stort sett bortglömt. Åbo Velocipedklubbs marsch finns även den enbart i stämböcker,²⁹ men har likt de två verken av Hedman spelats in som en del av mitt forskningsarbete.³⁰ ÄVK:s marsch har tidigare antagits vara tonsatt av Hedman men kan i och med denna forskning tillskrivas sin korrekta kompositör, fotografen Edward Axelsson (1863–1944), verksam i Åbo 1889–1903.

Militärmusikkårerna var efterfrågade inte minst för att musicera vid konserter utomhus och fungerade som spridare av musik.³¹ Arméns notböcker är intressanta källor eftersom de ger en inblick i den repertoar som spelades men som kanske aldrig gavs ut. De två opublicerade verken är exempel på sådana. Andra musikalier som används för att visa på cyklingens influenser på musikutgivningen samt hur normer relaterade till cykling artikuleras i den är bl.a. amatörkompositören Carl Gröndahls (1856–1927) *Cycle schottisch* (1896) och *Wiborgs Velocipedklubbs festmarsch*

27 Sulo Lapola, Onko Sven Dufvan säveltäjä Harald Hedman unohdettu? *Liitto* 18.1.1984 (Sm); Jalkanen 2003, 104.

28 *Helsingfors velocipedklubbs marsch* (HS.MUS.175.59–63) och *Utfärd med Gladiator-velociped* (MS.MUS.175.43) finns i flera versioner i Finlands armés stämböcker, MS.MUS.175, NB.

29 Åbo arbetarförnings stämböcker (TTY), SM; Åbo skarpskyttebataljons stämböcker, utemusiken, SM; Åbo bataljons musikkårs stämböcker (MS.MUS.175.92–97), NB.

30 För inspelningar av verken se forskningsföreningen Suoni rf:s YouTube-kanal <https://www.youtube.com/@suoniry>. MuM Tobias Udd har jobbat med inspelningarna, renskrivit stämmorna och bidragit med värdefulla insikter i brassmusik och arrangemangsteknik.

31 Heikkinen & Rantanen 2019, 149–151; Andersson 1982, 136–147.

(1898) av tonsättaren Ernst Mielck (1877–1899).³² Jag kommer till viss del att ställa de finländska utgåvorna i relation till den musik som har getts ut i Sverige under tiden 1869–1900, eftersom utgivningen, som ett resultat av den mera utvecklade förlagsverksamheten, har varit mera omfattande där.³³

Den resterande delen av texten är upplagd på följande sätt: Först diskuterar jag cyklingen i relation till nöjesutbudet i slutet av 1800-talet, med fokus på sportifiering, nöjesformer och folkrörelsernas evenemang. Därefter avhandlas cykling till musik som en form av nyttigt nöje och de olika uppvisningsformer som föreningarna utvecklade. Efter att ha diskuterat de icke-tävlingsinriktade verksamheter som kvinnorna kunde delta i riktas blicken mot musiken i anslutning till männens tävlingar. De två avslutande analyskapitlen diskuterar den ”cykelmusik” som komponerats: först behandlas cykelföreningarnas musik som identitetskonstruktör, sedan hur musiken speglar samtidens syn på cykling. I slutsatserna sammanfattas musikens roll i cykelkulturen, och bl.a. dess betydelse för att synliggöra kvinnors cyklande framhävs.

Cykelsporten som en del av nöjesutbudet i slutet av 1800-talet

Kulturhistorikern Tiina Männistö-Funk påpekar att historiker generellt sett uttryckligen intresserat sig för den urbana medelklassens cyklande mot slutet av 1800-talet på bekostnad av cykelns ökade popularitet i andra sociala miljöer.³⁴ Att jag i den här studien väljer att titta närmare på den urbana medelklassen är ett medvetet val eftersom cykling som nytt fenomen då – i brist på en etablerad och moderniserad idrottskultur – kan relateras till andra borgerliga nöjes- och uppvisningsformer. Den process som kallas ”sportifiering” och som skulle komma att göra tävlingsidrotten till segrare i kampen mellan uppvisnings- och tävlingsidrott var ännu i sin linda. Sportifiering syftar på ”en process i riktning mot en ökad prestationsorientering, konkurrens och rationalitet inom

32 Gröndahl 1896 (SM); Mielck 1898 (SM). Angående Mielck se Rosas 1952.

33 Om utgivning av idrottsrelaterad musik i Sverige se Ahlsved 2024b.

34 Männistö-Funk 2010, 56–57.

idrotten”.³⁵ Dessa tendenser står i motsats till platsbundna folkliga tävlingar (klättring, dragkamp, säckhoppning etc.) eller så kallad nöjesidrott (t.ex. samskrinning till musik). De olika former av cykling till musik som arrangerades och som fanns på föreningarnas program ser jag som den typ av nöjesidrott som fick svårt att hävda sig i ett alltmer sportifierat samhälle och vid en tid när intresset för cykling kröp ner i samhällsklasserna. Sportifieringen drev även på normen att kvinnor skulle syssla med icke-tävlingsinriktade grenar, inte minst gymnastik, där fokus låg på hälsofrämjande aspekter.³⁶

Mot slutet av 1880-talet hade Helsingforspubliken börjat uppskatta varietéliknande underhållning av internationell typ, och 1890-talet var något av en guldålder.³⁷ De ”nyttiga nöjen”, soaréer och folkfester som arrangerades av allmännyttiga föreningar och organisationer tog intryck av denna varietékultur samt av landsbygdsens folkbildande fester.³⁸ Detta har fått musikforskaren Vesa Kurkela att i sin studie av arbetarnas soarékultur kalla dem för ”anpassad varieté”.³⁹ Bildande nöjen var en naturlig förlängning av de folkbildande fosterländska festerna, och olika idrotts- och gymnastikföreningar deltog i dem med syfte att väcka beundran.⁴⁰ Helsingforspubliken erbjöds ett tiotal soaréer per vecka en bit in på 1900-talet, och dessa arrangerades av många olika typer av föreningar.⁴¹ I en svensk kontext har idrottshistorikern Leif Yttergren lyft fram att idrotten försvann från nöjeslokalerna parallellt med att idrotten sportifierades och att uppvisningsidrottens influenser på den moderna (”sportifierade”) idrotten var liten.⁴² Uppvisningar var dock ett centralt sätt att sprida intresset för fysisk fostran till allmänheten. Speciellt gymnastikföreningarnas musikstinna uppvisningar var populära i slutet av 1800-talet och drog mycket publik.⁴³ Dessa uppvisningar där man fö-

35 Goksöyr cit. i Yttergren 1996, 20.

36 Laine 1991, 52; Ahlsved 2023, 149–151.

37 Hirn 1999, 58; Kurkela i detta verk.

38 Se t.ex. Lehtonen 1994; Laine 1984, 151–156, 186.

39 Kurkela 2020.

40 Kurkela 2020, 87. Jfr Ahlsved 2021a, 15–16.

41 Kurkela 2020, 103–104.

42 Yttergren 1996.

43 Se t.ex. Ahlsved 2021a; 2023.

revisade meningsfulla fritidssysselsättningar har kopplingar till folkrörelsernas evenemang. Inom folkrörelserna användes musik mångsidigt för bildning, nöje och agitation för rörelsernas idéer.⁴⁴ Idrottsrörelsen kan, likt nykterhets-, ungdoms- och arbetarrörelsen, ses som en folkbildande massrörelse som genom sin aktivitet bidragit till samhällsbygget kring sekelskiftet 1900. Tillämpandet av folkrörelsetanken på idrotten har med fog även kritiserats eftersom männens idrottande dominerat verksamheten – det var en mansrörelse, inte en massrörelse.⁴⁵

När det gäller cykelsporten kan folkrörelsetanken problematiseras ytterligare eftersom de mest pådrivande i ett initialskede ofta var cykelhandlare. Exempelvis Lars Krogus d.y., Karl Stockmann och I. K. Inha var bland de första som började importera cyklar till Finland på 1880-talet.⁴⁶ Krogus och hans kamrater tränade cykling morgon och kväll i stadsmiljön och var aktiva för att få en cykelklubb till stånd i Helsingfors 1883.⁴⁷ Att synas med sina nymodigheter kunde vara en drivande faktor för välbeställda manliga ungdomar.⁴⁸ Denna synlighet i det stadsmiljön kunde också tolkas som excentrisk sysslolöshet, vilket ofta uppfattades som direkt opassande för kvinnor. Cyklisternas ”vilja att synas” är central i Ekströms undersökning, och det finns likheter med den form av ”cykelflanööri” som Mackintosh och Norcliffe skrivit om och som även berörde kvinnor ur de högre klasserna.⁴⁹ Det bör påpekas att det speciellt på 1880-talet inte fanns särskilt många alternativ för cykling utöver stadernas gator och parker. Därför skedde det också många sammanstötningar med fotgängare, vilket ledde till att det infördes förbud mot cykling vissa tider.⁵⁰ Föreningarna ansökte om tillstånd för att ordna gemensamma cykelturer vilka kunde inkludera lampor, facklor, blommor eller kostymer, och ibland inbjöds även icke-föreningsmedlemmar att

44 Bohman 1985, 82–118, 120; Rantanen 2013.

45 Olofsson 1989, 56.

46 Kylliäinen 2007.

47 Kylliäinen 2007, 56.

48 Ekström 2010, 36.

49 Mackintosh & Norcliffe 2006, 17–37.

50 Kylliäinen 2007, 88.

delta. Även om cyklingen kunde väcka en viss irritation var det via borgerlighetens intresse som cykelaktiviteterna normaliserades.

Folkrörelse eller ej, i motsats till de flesta andra idrottsföreningar godkände velocipedklubbarna, som det framgått ovan, både män och kvinnor som medlemmar. Kvinnorna tävlade i regel inte men deltog i figur- och samåkning till musik samt i utflykterna som föreningarna ordnade. Dessa uppvisningar, som jag ser som en form av "nyttiga nöjen", blev även en del av de publika nöjen som erbjöds stadsborna innan tävlingsidrotten med sin manliga dominans vann terräng och samhällelig acceptans på bekostnad av den icke-tävlingsinriktade idrotten.⁵¹

Folkrörelserna präglades i allmänhet av en livlig musikverksamhet, och de orkestrar som grundades erbjöd meningsfulla och bildande fritidssysselsättningar samtidigt som de kunde ge representativ glans och program till rörelsernas fester.⁵² Den i musikalisk mening stora skillnaden mellan t.ex. nykterhets- eller arbetarföreningar och idrottsföreningarna var att de senare sällan hade egna långlivade musikensembler – idrotten var den sunda verksamheten som förevisades och var således både medel och mål. Idrottsföreningarna, även cykelföreningarna, var därför tvungna att anlita musiker både för uppvisningar och för tävlingar, vilket var kostsamt.

Cykling till musik som en form av nyttigt nöje

Mot slutet av 1880-talet blev cyklisternas uppvisningar en del av stadernas offentliga nöjen. ÅVK torde ha arrangerat årliga folkfester i Kuppis-parken sedan 1886, och utöver "de vid folknöjen vanliga förlustelserna" som karuseller och fyrverkeri erbjöd cyklisterna underhållning i form av uppvisning i figurcykling, blomsterturer och tävlingar i hastighets- och långsamhetscykling.⁵³ En viktig aspekt av de offentliga icke-tävlingsinriktade uppvisningar som föreningarna ordnade var att i dem kunde också kvinnorna delta utan att behöva utstå kritik för att vara *för* emanciperade. Ur ÅVK:s medlemsförteckningar kan man utläsa att en del av

51 Jfr Yttergren 1996, 48–53.

52 Arvidsson 1991, 45; Bohman 1985; se även Rantanen et al. 2020.

53 Åbo Underrättelser (*ÅU*) 12.9.1886.

de kvinnliga medlemmarna var fruar eller döttrar till de manliga medlemmarna. Föreningen kan således ses som en förlängning av hemmet och del av en process mot större samhällelig rörelsefrihet.⁵⁴ Cykeltävlingar på tid uppfattades däremot som för radikala eftersom kvinnan där genom att tävla kunde bli svettig, visa sig med förvrängda ansiktsuttryck eller på andra sätt utmana den roll att behaga som speciellt borgarkvinnor hade.⁵⁵

Figur- eller samåkning⁵⁶ fanns som uppvisningsform på ÅVK:s program från och med de första offentliga uppvisningarna 1886. Inledningsvis var det enbart män som deltog i figuråkningen, vilket har sin bakgrund i att höghjulingar var svårhanterade. Även rådande klädnormer (t.ex. lång kjol och korsett) gjorde det i princip omöjligt för kvinnor att cykla på dem. När figuråkningen, och cykling i allmänhet, i allt högre utsträckning började genomföras på safetymodeller reformerades även klädseln. Löst sittande kläder, byxkjol ("bloomers") eller cykeldräkt, gav mera kroppslig frihet och förbättrade således möjligheten för kvinnors cyklande.⁵⁷ Utvecklandet av själva safetymodellen innebar framför allt att kvinnor kunde cykla själva, och kvinnor började även skriva in sig i cykelföreningar.⁵⁸ I exempelvis den uppmarsch ("inmarsch på cykel") till musik som vanligtvis inledde ÅVK:s årsfest i Kuppis medverkade ett par

54 Av medlemsförteckningar för tiden 1897–1898 och 1900–1901 kan man utläsa att andelen kvinnor var ca 21 % respektive 14 %. Det är en rätt hög andel (jfr Ebert 2010, 27–28) men säger inget om hur många kvinnor som ägde en cykel i staden. Åbo velocipedklubbs samling, Handskriftssamlingarna vid Åbo Akademis bibliotek, Åbo (ÅAB).

55 Ekström 2010, 62; Se även Hargreaves 1994, 94–95; Ebert 2010, 37–41. ÅVK gjorde ett försök med att arrangera tävlingar för kvinnor hösten 1898 men ingen anmälde sig. Protokoll från möte 20.8.1898, §1; *ÅU* 5.9.1898; *Åbo Tidning* (ÅT) 5.9.1898.

56 Kallades ibland även konståkning, konstriitt (konstridt) eller figurcykling. Även andra typer av uppvisningar har gjorts, t.ex. rosenrykling, men jag kommer här att mest att koncentrera mig på figuråkningen.

57 Hargreaves 1994, 92–93.

58 Om cykelns utveckling och förhållandet till kvinnors cyklande se vidare Ebert 2010.

kvinnor för första gången 1892.⁵⁹ Enligt tidningen *Aura* var det 1892 ovanligt att se cyklande kvinnor i Åbo.⁶⁰

När tävlingsbanan i Idrottsparken i Åbo stod klar 1894 (bild 1) verkar intresset för figuråkning samtidigt ha minskat något, men det minskade intresset berodde också på att de svårhanterliga och uppseendeväckande höghjulingarna snabbt blivit färre då safetymodellen slagit igenom på bred front.⁶¹ Detta kommenterades även i pressen där man undrade om föreningen "lämnat åsido de så att säga ideella intressena, öfvergifvit konståkning och uteslutande ägnade sig åt landsvägsridt".⁶² Skribenten argumenterar för att en orsak till det svalare intresset är att "velocipedridt numera är förbjuden inom stadens skvärer, där ryttare förr kunde briljera med granna skärningar för en jämförelsevis talrik, alltid intresserad publik". Skribenten anser alltså att begränsningar i cyklisternas möjligheter att visa upp sina konster på gator, torg och parker hämmar intresset för figuråkning. Å andra sidan kan man tänka sig att dessa begränsningar i att utöva "cykelkonster" på allmän plats i själva verket bidrog till att figuråkning, kostymåkningarna och paraderna i allt större utsträckning började genomföras i föreningarnas regi och lyftes upp på scen och inför en betalande publik. När figuråkning formaliserades som en del av föreningarnas uppvisningsprogram var det naturligt att åkningen estetiserades ytterligare genom att musik tillfördes.

Trots visst tvivel verkar figuråkning till musik ha förblivit ett viktigt programinslag i ÄVK:s årliga uppvisningar. I anslutning till en årsfest 1895 hotade styrelsen till och med att ställa in hela festen ifall det inte ordnades figuråkning.⁶³ Till tillfället hade man slutligen lyckats uppådda tio cyklister av vilka hälften "voro kostymerade som damer i moderna velocipedkostymer, blus och vida knäbyxor".⁶⁴ Dessa genomförde

59 *ÅU* 12.9.1892.

60 *Aura* (ÅU) 13.9.1892.

61 Inför en historisk kavalkad på en soaré våren 1896 var HVK t.o.m. tvungen att efterlysa en höghjuling i fackpressen, så ovanliga och omoderna hade de blivit på kort tid.

62 *ÅT* 3.9.1894.

63 Mötesprotokoll 1.8.1895, Åbo velocipedklubbs samling, ÅAB.

64 *ÅT* 2.9.1895.

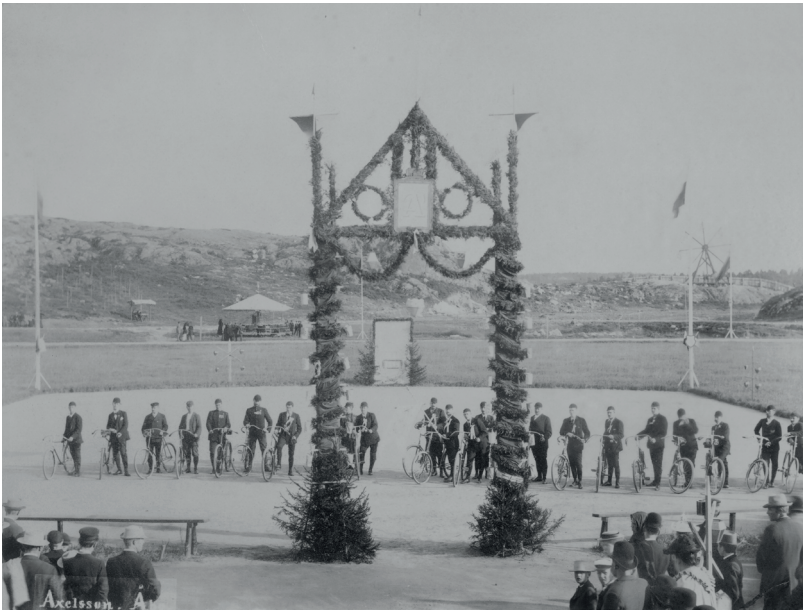

Bild 1. Åbo velocipedklubb uppställda på figuråkningsplanen vid Åbo Idrottspark 2.9.1894. I mitten skymtar klubbens fana och en man och en kvinna med tandemcykel. Foto: Edward Axelsson, Finlands fotografiska museum, D1978:33/4.

en uppvisning på kommando under ledning av ridchefen, bankassör K. A. Hellman. De ”vackra evolutionerna” som genomfördes med ”smak och skicklighet” uppskattades av publiken.⁶⁵ I hur stor utsträckning figuråkning har tränats regelbundet och målmedvetet är svårt att slå fast, men i en notis i *Hjulsporten* från 1895 påpekades att ett tjugotal ryttare dagligen setts snurra kring banan samtidigt som andra övade sig på den för konståkning inrättade planen.⁶⁶ Musiken tillfördes, likt samtidens gymnastikuppvisningar, antagligen först i anslutning till uppträdandet.

65 *ÅU* 2.9.1895. Av pressklippet går det inte att med säkerhet fastslå att det verkligen var kvinnor som medverkade i uppvisningen, men eftersom skribenten lyfter fram att uppvisningen var skickligt utförd och inte framhäver det humoristiska kan man med stor säkerhet anta att det var kvinnor som uppträdde och inte män utklädda till kvinnor.

66 *HjSN* 1895 nr 4.

Figuråkning tog ofta formen av "velocipedkadriljer". Det var en form av organiserad åkning med olika turer, influerad av kadriljdans och kadriljridning till häst.⁶⁷ Kadrilj kommer från franskans ord för fyra och syftar på att paren ofta ställde sig i en kvadratisk formation.⁶⁸ Redan 1869 tonsatte den franske kompositören Eugène Baron (1827–1892) *Quadrille des vélocipèdes* (kadrilj för velocipeder), men några dylika tonsättningar för ändamålet har inte påträffats i Finland eller Sverige. Kadriljerna har i Finland genomförts till samtidens populära dansmusik. Ett exempel är den velocipedkadrilj som cyklisterna från ÅVK utförde vid Åbo idrottsvänners vårfest i Idrottsparken 1896. Uppvisningen beskrevs ingående i pressen och är inte bara ett exempel på hur cykling har genomförts till musik utan också på hur kön görs i cykelsammanhang. I referatet är kvinnors kropp, klädsel och hållning i centrum:

Ett verkligt glansnummer på programmet blef den velocipedkadrilj, som under ledning af Åbo velocipedklubbs ordförande, kassör A. Hellman, utfördes af fyra par unga damer i smakfulla kostymer, blåa, gula, röda och violetta sidenblusar till svart kjol. De delvis rätt svåra rörelserna utfördes med mycken elegans och med största säkerhet. De uppträdande, hvilka tydligen under hr Hellmans ledning träget och med intresse övat sig för detta nummer, voro fröknarna E. Deepel och L. Tammelin (violet), fröken E. Blomberg och L. Ramsell (rött), frök. M. Junnelius och T. Hahl (blått) samt fru L. Grunér och frök. W. Jakobsson (gult). Att skallande applåder följde på detta uppträdande, är själfklart.⁶⁹

Hur och med vilka kläder kvinnor cyklade diskuterades ofta i internationell fackpress eftersom en framåtlutad sittställning och kläder som var typiska för mannen ansågs opassande. Alltför utmanande klädsel, t.ex. byxkjol, kunde i sin tur visa kroppsdelar och muskler i rörelse vilket kunde förarga betraktaren och samtidigt konstruera synen av en degenererad eller allt för emanciperad "ny" kvinna som i sin nyvunna frihet

67 Se Cropper & Whidden 2023, 13–14.

68 Helmersson 2023, 206.

69 *ÅT* 28.5.1896

kunde vara ett hot för balansen i samhället.⁷⁰ Denna uppvisning kan ses som exempel på ”kontrollerad modernitet” som inte övergick i frisinnad provokation. Den hade också inövats under ledning av en man.

Även om cykeln var en symbol för frihet visar man här upp frihet i en form som inte utmanar normerna för mycket. Snarare tar man fasta på att kvinnan skickligt och på ett behagligt sätt tagit cykeln till sig och kunde hantera den. Ett liknade synsätt kan anas i en beskrivning av en uppvisning av HVK:s cyklistar i Brandkårshuset i Helsingfors i mars 1896:

Under tonerna af ”La Belladora” insväfvade i salen 4 unga damer. De sutto trygga och säkra på sina bicycler och trampade en kadrilj med schvung och gratie.⁷¹

Till toner av en spansk vals av den tyske kompositören W. Nehl genomförde fyra damer på ett förtjänstfullt sätt en cykeluppvisning i grupp och visade prov på att de tryggt och vackert tagit cykeln i besittning. Fokus på *trygghet* är dubbelbottnat: Cykling kunde vara farligt eftersom man kunde skada sig ifall man inte lärt sig hantera cykeln med sin kropp. Men kvinnor på cykel och muskler i rörelse kunde potentiellt även hota könsens logik och balansen i samhället. Sett ur detta perspektiv manifesteras här även trygghet i form av ”sedligt cyklande”.⁷² De nya umgängesformer som cyklingen inbjöd till var ett spel där somliga såg hotande sinnlighet och andra radikal friskhet.⁷³ Uppvisningarnas förtjänst är att i estetiserad och inte minst regisserad form på scen och till musik blir cyklande kvinnor tänkbara och normaliserade. Det är dock kroppsligt disciplinerade kvinnor vars cyklande är begränsade av ideal om att behaga och inom ramen för det socialt acceptabla. Detta är i linje med Hargreaves konstaterande att samhällelig acceptans för kvinnors offentliga cyklande var beroende av att de medverkande antog en roll

70 Ekström 2010, 62.

71 *Nya Pressen (NP)* 13.3.1896.

72 Ekström 2010, 93.

73 Ekström 2010, 94.

Helsingfors Velo-
cipklubbs
Uppvisning
torsdagen den 12 mars
kl. 8 e. m.
i Brandkärshuset.

PROGRAM:

1. Ouverture „Mignon“ . Thomas
2. Finska rytteriets marsch
3. Gymnastikuppvisning (Studentgymnaster)
4. Potpourri ur operan „Martha“ Flotow
5. Quadrilj af 4 damer „La Belladonna“, spansk dans Nehl
6. Potpourri ur Madam Angots dotter Lecocq
7. Bullekoening af 5 damer och 4 herrar a) Skridskoåns ur „Proteus“ Meyerbeer b) Mazurka ur „Lifvet för Zaren“ Glinka
8. Quadrilj af 6 herrar „Vals Espana“ Waldteufel
9. Potpourri ur „Rigoletto“ . Verdi

Paus 15 Minuter.

10. Ouverture till „Wilhelm Tell“ Rossini
11. Turridt å höghjulingar af 4 herrar Vals „An der schönen blauen Donau“ Strauss
12. Kortage (velocipedens stora betydelse) Marsch française Ganne
13. a) Åsens död Grieg b) Ungarsk Moszkowski
14. „Jim och George“ (komisk pantomim) a) „Efter balen“, vals . Harris b) Champagne galopp . Wiegand
15. „Familjen Noiset“, utomordentliga prestationer å monocycles.
16. Björneborgarnes marsch.

I följd af ökade kostnader förhöjas biljettprisen enligt nedanstående:

Salongen jämte loge . . Fmk 3:—
Läktare, framplats 2:50
Läktare, bakplats 1:50

Biljetter erhållas från och med måndagen hos John Toununen & Co och G. F. Stockmanns velocipeddepot.

OBS! Alla platser numrerade.
0125

Bild 2. Annons för HVK:s första soaré. Med musikerna inräknade hade den totalt 95 medverkande.⁷⁴ Bild: NP 14.3.1896.

där de förväntades framträda så försynt och icke-iögonfallande som möjligt.⁷⁵

Friheten som cykeln sågs möjliggöra sträckte sig inte till tävlande eller initiativtagande. Tävlingar i figuråkning har arrangerats i Sverige (för både för män och kvinnor),⁷⁶ men spår av dylika tävlingar hittas inte i materialet för den här studien. Också i Finland kan man säkert ha tävlat: det var inte själva tävlingsmomentet som var problematiskt – finländska kvinnor tävlade framgångsrikt i t.ex. konståkning – utan det som kunde väcka förargelse var tävlandets fysiska och kroppsliga dimensioner, det som angränsade till vad som uppfattades som manligt. Uppvisandet av cykelformer som krävde rå styrka hade antagligen uppfattats som humor alternativt provocerande och då snarare sätt split än väckt intresse för föreningarnas aktiviteter och värderingar.

De tillrättalagda och till musik framskridande kvinnorna behöver även ställas i relation till den komik som kunde förekomma på uppvisningarna, exempelvis den komiska pantomim ”Jim och George” som

framfördes på uppvisning i Brandkärshuset. Till musik ”misshandlade” två yngre manliga velocipedister målade till mörkhyade ungar (blackfa-

74 HJSN 1897 nr 10.

75 Hargreaves 1994, 95.

76 Se t.ex. HJS 1893, 4.

ce) det ”nuvarande åkningssättet på ett öfverdådigt sätt”.⁷⁷ Jim och George hade nämligen aldrig sett cyklar tidigare, och i sin ”primitivitet” framställdes de som antites till de elegant framskridande männen och kvinnorna som framförde cykeln på ett modernt och civiliserat sätt. Liknande satir odlades även i cykelpressen och kunde där även vara riktad mot frisinnade kvinnor som cyklade som män. Män kunde däremot även cykla som kvinnor: exempelvis 1889 uppträdde fyra ÅVK-klubbmedlemmar ”kostymerade till fruntimmer” och ”väckte munterhet och framkallade applåder”.⁷⁸ När kvinnor p.g.a. klädseln hade svårt att beträda en cykel sågs detta som en form av humor. Mot mitten av 1890-talet verkar inslag där män cyklar som kvinnor ha fallit bort – antagligen som ett resultat av kvinnors inträdande i föreningarna och medverkan i deras uppvisningar. Kvinnornas egna uppträdanden var, som ovan nämnts, inte fråga om humor. Komiska inslag, clowner eller män i olika dräkter men även initiativtagande i allmänhet (t.ex. i rosencykling) var generellt sett förbehållna män. Föreningsmedlemmarna uppförde även skådespel där man illustrerade cykelns utvecklingshistoria och användningsområden. Dessa uppvisningar bar spår av folkrörelsernas bildande nöjen.

I hur stor utsträckning föreningarna har ordnat uppvisningar har styrts av verksamhetsförutsättningar och medlemmarnas socioekonomiska ställning. I Viborg där velocipedföreningen tidigt fick en cykelmanege⁷⁹ har många cykeluppvisningar till musik arrangerats, och enligt en artikel från 1896 var de uppskattade:

Velocipeduppvisningen i går hade till velodromen lockat en talrik publik, som med lifligt intresse åskådade uppvisningen, hvilken utfördes under ledning af hr Leo Jürgens af några sportklädda damer och herrar. De unga damerna buro dessutom rödgula skärp och täcka sportmössor. Uppvisningen bestod af mer eller mindre invecklade figurer, hvilka efter ledarens kommando utfördes under tonerna af en musikkår med grace och precision och framkallade det lifligaste bifall hos publiken. Uppvis-

77 NP 13.3.1896; *Uusi Suometar* (US) 13.3.1896.

78 ÅU 16.9.1889; *Folkwännen* (FW) 18.9.1889.

79 HJSN 1896 nr 44.

ningen var en af de vackraste sportuppvisningar vi varit i tillfälle att se [--].⁸⁰

Senare samma år drabbades WVK av schismer på två olika områden, en relaterad till språk och den andra gällande huruvida föreningens sportanda var tillräckligt ”adel”. Detta ledde till att föreningen sönderföll i tre olika föreningar: en svensk (WVK), en finsk och en vid namn ”Viborgs cycles-klubb” vars främsta syfte skulle vara att ”bibringa sina medlemmar den största möjliga grad av elegans och grace”.⁸¹ Detta skulle ske genom en satsning på uttryckligen konståkning. Klubben blev dock kortvarig. Schismer inom finländsk idrott hade ofta språkliga dimensioner, men sprickan inom WVK visar att de även kunde vara relaterade till idrottsliga ideal – dvs. huruvida fokus ska ligga på tävlingsverksamhet eller på uppvisningar och utflykter.

Trots att utvecklingen gick mot att män prioriterade tävlingsverksamheten deltog män även i uppvisningarna. En orsak kan vara samtidens borgerliga intresse för andra estetiskt drivna idrottsaktivitet som t.ex. skridskoåkning till musik, en idrott som finländare var väldigt framgångsrika i på 1890-talet.⁸² Om detta vittnar t.ex. att en grupp bestående av både män och kvinnor genomförde rullskridskoåkning till musik ur Meyerbeers opera *Profeten* (1849) samt att sex herrar cyklade en kardrilj till en vals av Waldteufel vid HVK:s uppvisning på Brandkårshuset 1896.⁸³ ”Les Patineurs”, en känd skridskoscen i operan *Profeten*, var även den internationellt kände konståkaren Jackson Haines (1840–1875) bravurnummer både på is och på hjul när han turnerade i de nordiska länderna.⁸⁴ Man kan här således dra paralleller mellan cykling och konståkning och inte minst de ”samskrinning till musik”-evenemang som skridskoklubbarna ordnade vintertid och som var väldigt populära

80 *Östra-Finland* (ÖF) 9.3.1896.

81 *Wiborgsbladet* (WBB) 3.7.1896.

82 Att cykling och skridskoåkning var populära i slutet av 1890-talet framgår av att även merparten av den svenska musik som kan knytas till dessa idrotter utgavs just då (Ahlstedt 2024b, 46–49).

83 *NP* 8.3.1896; *HBL* 13.3.1896.

84 Om Haines se t.ex. Sjöblom 1996.

friluftsför- och nöjesformer i städerna. Aktiviteterna förenas även i att de kunde genomföras som uppvisning och tävling men även som social aktivitet – med eller utan musik.

Samcyklingen organiserades inte enbart på scen utan även som en form av aktivitet som alla föreningsmedlemmar kunde medverka i. WVK verkar ha ordnat samåkning till musik i större omfattning än de övriga föreningarna, speciellt kring åren 1895–1896. Föreningen hade också en lokal till sitt förfogande där man kunde ordna evenemang vid tidpunkter som inte var så gynnsamma för velocipedåkning. WVK ordnade även tillställningar med samåkning till musik som var öppna för allmänheten – dock ofta till ett något högre pris än för medlemmar.⁸⁵ Även HVK har gjort försök med ”samritt till musik”-evenemang för sina föreningsmedlemmar, men i förhållande till ÄVK och WVK har man haft betydligt mindre fokus på figur- eller samåkning till musik. Exempelvis annandag påsk 1896 och 1897 ordnades samritt till musik i gardesmanegen.⁸⁶ Den första var besökt av ett ”tjog cyklister”, och turridningen som leddes av ridchefen lockade även en del åskådare. Ett år senare lockade samåkning till musik endast två cyklister.⁸⁷ Intresset för den här typen av cykling där män och kvinnor kunde cykla tillsammans i offentligheten, och som var förenat med en viss klass- eller samhällsställning, var tydligen svalt inom HVK men kanske även bland unga välbeställda män i allmänhet ju närmare sekelskiftet man kommer. Deras intresse hade börjat riktas mot nya trender som t.ex. motorvelocipeder som från 1895 börjat annonseras i finsk dagspress.⁸⁸ Samcykling till musik verkar således till syvende och sist ha varit en rätt marginell företeelse åtminstone i Helsingfors. Utomlands har mer eller mindre exklusiva velocipedskolor haft åkning både med och utan musik.⁸⁹

85 T.ex. ÖF 6.12.1895; 10.12.1895; 7.3.1896; 14.11.1896.

86 *HjSN* 1896 nr 15; *HBL* 12.4.1897; 18.4.1897.

87 *HjSN* 1897 nr 15.

88 Se t.ex. *NP* 9.5.1895; Norcliffe 2001, 208.

89 Se t.ex. *HjS* 24.12.1897.

Musikaliseringen av tävlingsverksamheten

Den första cykeltävlingen i Finland anses ha arrangerats i Kajsaniemi-parken i Helsingfors den 19 oktober 1884. Banan gick längs några promenadgångar, och bakom de anspråkslösa tävlingsarrangemangen stod medlemmarna i Helsingfors velocipedklubb.⁹⁰ Vad gäller arrangerandet av tävlingar tillskrivs cyklisten och tillika handelsmannen John Tourunen (1870–1899) stor betydelse eftersom han hade tillbringat mycket tid i England.⁹¹ Redan 1884 redovisades sekunderna ("rekorden") i pressen trots att arrangemangen och resultaten var blygsamma. Resultaten av tävlingar i långsamhetsäkning, som kunde innefatta att man styrde cykeln med en hand och balanserade ett ägg på en sked med den andra, men även andra lustiga tävlingar (t.ex. hinderäkning) noterades sparsamt trots att det var främst män som (p.g.a. skaderisken) deltog i dem.⁹² Att tävla på tid var centralt och kan kopplas till den sportifieringsprocess som drev på den moderna kvantifierbara tävlingsidrotten. Att genomföra tävlingar i parkerna och på de dåliga landsvägarna var dock utmanande (och oekonomiskt), men en velodrom hade varit överdimensionerad för det inledande behovet.⁹³

På 1890-talet tog tävlingsverksamheten stora steg framåt i och med safetymodellen och Dunlopringens införande. Man uppgjorde även rid- och ordningsregler för tävlingsverksamheten.⁹⁴ Landsvägstävlingar arrangerades fortfarande, men i Äggelby utanför Helsingfors hade det byggts en travbana 1893. Travbanorna användes inte för hästsport sommartid, och i väntan på en egen velodrom ordnade HVK tävlingar där från år 1894. Eftersom travbanorna var trånga tävlade man ofta parvis, mot klockan eller med olika typer av handikapp. Att cyklisterna krockade och föll omkull hörde till, men de löpte också risk att kollidera med

90 Kylliäinen 2007, 59–60.

91 Wilskman 1904, 9.

92 *Aftonposten* (AP) 29.6.1896; NP 30.6.1896. Jfr t.ex. WBB 6.12.1896.

93 Se vidare Sjöblom 1998.

94 *Rid- och ordningsregler samt signaler äfvensom regler för tävlingar föranstaltade av Helsingfors velocipedklubb*, småtryck, cykling, NB.

Bild 3 & 4. Exempel på annonser för cykeltävlingar arrangerade i Helsingfors 1888 respektive 1896. Bild: *HD* 29.9.1888; *NP* 26.6.1896.

de människor och hundar som förrade sig ut på banorna.⁹⁵ Publiken fostrades via pressen men den processen hade bara påbörjats.⁹⁶

År 1896 kunde tävlingarna locka mellan 500 och 1 000 personer till Åggelby dit man kunde färdas med tåg. Travbanan i Åggelby gav goda förutsättningar för tävlingsverksamhet inför betalande publik, men det var inte på travbanan man började inkludera musik. Musik spelades vid tävlingar i Kajsaniemiparken (Helsingfors) respektive Kuppisparken (Åbo) redan så tidigt som 1888.⁹⁷ ÅVK:s folkfester i centralt belägna Kuppisparken drog betydligt mer publik: exempelvis år 1891 såg hela 4 000 personer ÅVK:s årliga uppvisning, medan en folkfest några år tidigare lockade "bara" 1 500 personer som ett resultat av det lite dåliga vädret.⁹⁸

Ifall det skulle förekomma musik i anslutning till tävlingarna nämndes det ofta i annonserna (bild 3 och 4). Detta är inte något unikt för Helsingfors, även klubbar på andra orter lyfte fram att det skulle fö-

95 *HBL* 14.9.1896.

96 Hellspong 2013.

97 *Helsingfors Dagblad* (*HD*) 29.9.1888; *ÅU* 14.9.1888.

98 *ÅU* 14.9.1891; *ÅT* 16.9.1889.

rekomma musik. Gardets musiker spelade oftast i Helsingfors. I Åbo anlitas oftast Åbo bataljons musikkår eller Åbo arbetareförenings musikkår. Av annonsering och tidningsreferat kan man sluta sig till att det har spelats musik på cykeltävlingar i allmänhet, men exakt hur den är placerad i förhållande till evenemangets flöde är utmanande att slå fast eftersom den typen av detaljerad dokumentation saknas. På sin höjd noterade tidningsskribenterna den musik som spelades i anslutning till entréer (ofta kallad uppmarsch) eftersom den hade symbolisk betydelse. I dessa situationer spelades i allmänhet föreningarnas egna musikstycken eller kända populära marscher som t.ex. *Björneborgarnas marsch*.⁹⁹

En tvådagars tävling som HVK arrangerade den 17–18 juli 1897 kan ge en fingervisning om hur omfattande och välplanerad musikanvändningen kunde vara. Tävlingarna i Helsingfors sommaren 1897 var de första internationella idrottstävlingarna någonsin i Finland. Den första dagen hölls nationella tävlingar på travbanan i Åggelby, den andra dagen internationella tävlingar i den nybyggda velodromen på Djurgården i Helsingfors.¹⁰⁰ Velodromen med tillhörande domartribun innanför banan höll internationell standard. Arenan hade även en restaurangpaviljong, sittplatser för 400 personer och många mindre byggnader för de tävlande.¹⁰¹ Här cyklade man på impregnerat furulock medan banan i Åggelby liksom den i Idrottsparken i Åbo hade grusunderlag.

Musiken vid tävlingarna i Helsingfors spelades från en läktare som fanns mitt på själva området, och arrangemanget verkar ha varit influerat av hur travtävlingar ordnades. Pressmaterialet kring tävlingarna är omfattande på både svenska och finska, men man nämner musiken bara i förbifarten, vilket är rätt typiskt när det gäller skildringar från den här tiden. Brister i utsmyckningar av paviljonger etc. kunde däremot kommenteras rätt syrligt av fackmän.

99 Jfr Ahlsved 2021a, 30–31 om vilka musikstycken som mest frekvent spelats i anslutning till Helsingfors gymnastikklubbs uppvisningar 1875–1900.

100 De nationella tävlingarna genomfördes på travbanan för att de föreningar som inte hade möjlighet att träna på en velodrom skulle lockas att medverka.

101 Sjöblom 1998, 11.

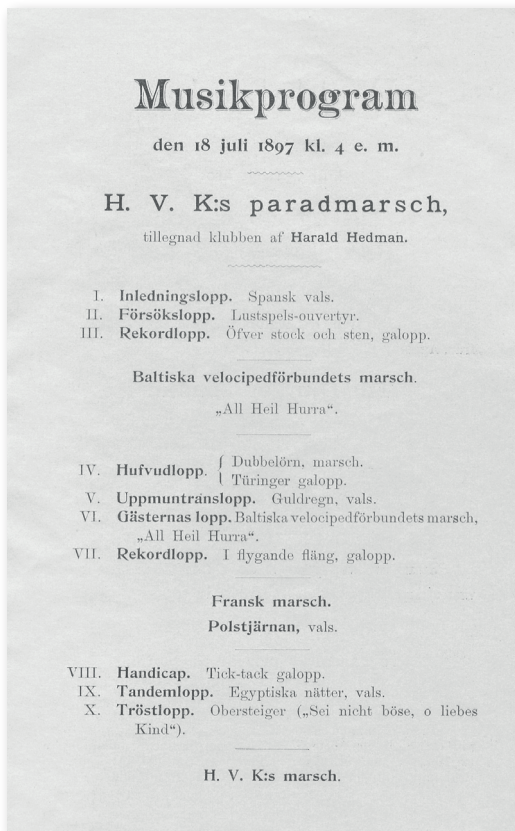

Bild 5. Musikprogrammet för de internationella tävlingarna 18.7.1897. I det tryckta programhäftet förklarades även de olika loppens karaktär. Bild: NB.

Inför tävlingarna trycktes ett omfattande programhäfte där de tävlande och de olika tävlingsformer-
na presenterades.¹⁰² Utöver detta finns även ett unikt "musikprogram" kopplat till de internationella tävlingarna.¹⁰³ Av musikprogrammet kan man utläsa att Harald Hedmans *Helsingfors velocipedklubbs marsch* har framförts, antagligen

för första gången. Den spelades i samband med att de tävlande cyklade in på tävlingsområdet, vilket var gängse praxis. Varje lopp ramades in med egen musik som presenterades med titel i musikprogrammet, vilket var ett unikt sätt att skapa form och betydelser med musik. Men det var framför allt ett sätt att göra cykelsporten underhållande och att hålla

102 Förklaring öfver de särskilda loppen, *Program för de till firande af Helsingfors Velocipedklubbs tioåriga tillvaro af klubben anordnade kappåkningarna: Finsk mästerns kappåkning*, småtryck, cykling, NB.

103 Musikprogram, *Program för de till firande af Helsingfors Velocipedklubbs tioåriga tillvaro af klubben anordnade kappåkningarna: Finsk mästerns kappåkning*, småtryck, cykling, NB.

Tabell 1.

Start	Namn i programbladet	Original
Inledningslopp	Spansk vals	Nehl, W.: "La Belladora"?
Försökslopp	Lustspels-ouvertyr	Kéler, Béla (1820–1888): <i>Lustspiel-Ouverture</i> op. 73.
Rekordlopp	Öfver stock och sten, galopp	Faust, Carl (1825–1892) <i>Ueber Stock und Stein</i> , op. 98.
Hufvudlopp	Dubbelörn, marsch	Wagner, Josef Franz (1856–1908): <i>Unter dem Doppeladler</i>
-	Türinger, galopp	
Uppmuntranslopp	Guldregn, vals	Waldteufel, Émile (1837–1915): <i>Pluie d'or</i>
Gästernas lopp	Baltiska velocipedförbundets marsch "All Heil Hurra"	
Rekordlopp	I flygande fläng, galopp	
	Fransk marsch	
	Polstjärnan, vals	Waldteufel, Émile (1837–1915): <i>L'étoile polaire</i>
Handicap	Tick-Tack, galopp	Strauss, Johann II (1825–1899): <i>Tik-Tak-Polka</i>
Tandemlopp	Egyptiska nätter, vals	Feldmann, C. W.: <i>Egyptische Nächte, Walzer</i>
Tröstlopp	Obersteiger ("Sei nicht böse, o liebes Kind")	Zeller, Carl (1842–1898): "Sei nicht böse" ur operetten <i>Der Obersteiger</i>

publikens intresse uppe. Publiken var inte van vid dylika arrangemang och tillhörande publikbeteende. Det kunde också bli rätt ensidigt eftersom man oftast tävlade mot klockan – alltså på tid. Samma åkare kunde dessutom delta i många olika starter: specialiseringens tid var med andra ord ännu inte kommen. Musiken bidrog således till att liva upp helheten och kan ses som publikorienterad.¹⁰⁴

Var musikanvändningen speciellt omfattande i Finland? Knappast: 1893 rapporterades det i den svenska tidningen *Hjulsport* om internationella tävlingar i Malmö, där musiken var så omfattande och välutförd

104 Se t.ex. Ahlsved 2017, 17.

att det upplevdes som en kombinerad idrotts- och konsertupplevelse: "Under hela tävlingen utfördes musik [--] på ett förtjänstfullt sätt och hvarigenom åskådarne utom tävlingen äfven fingo nöjet njuta af åhörandet av en konsert."¹⁰⁵

Musikprogrammet från tävlingarna i Helsingfors 1897 ger en antydning om vilken musik som inte bara spelades i anslutning till idrott, utan överhuvudtaget i offentligheten. Identifieringen av vilka stycken de försvenskade titlarna hänvisar till är utmanande.¹⁰⁶ Det verkar dock röra sig om arrangemang av samtidens populära musik i form av marscher, galopper och valser av vilka en stor del även finns i finska arméns notböcker.¹⁰⁷ Det är med andra ord exempel på den samtida populärmusik som militärorkestrar framförde på civila spelningar utomhus. Samtidigt är det exempel på den typ av musik som av bl.a. Edström och Kurkela har kallats mellanmusik eftersom den ligger mellan den folkliga musiken och konstmusiken.¹⁰⁸ Typiskt för mellanmusik är att den har spelats tillsammans med andra aktiviteter, exempelvis på caféer och konserter i parker men även i anslutning till idrott. Speciellt marscher och galopper verkar här ha sammankopplats med den fart och fläkt som cykelsporten representerade.

Fosterländska marscher framfördes ofta på idrottsevenemang för att framhäva idrottens betydelse för samhället. Till de två mest framförda hörde *Björneborgarnas marsch* och *30-åriga krigets marsch*. Orsaken till att speciellt *Björneborgarnas marsch* inte spelats vid just dessa internationella tävlingar är att det var den ryska bataljonens 40 man starka musikkapell som spelade under ledning av en kapellmästare vid namn Schneevoigt.¹⁰⁹ Att framföra de eldiga fosterländska marscherna, av vilka *Björneborgarnas marsch* tidvis varit förbjuden i Finland, föll på sin egen orimlighet.

105 *HjS* 25.6.1893, 94.

106 Tack till Nuppu Koivisto-Kaasik som har bistått med hjälp vid identifieringen av en del av verken.

107 För översikt på verknivå se: Arkistoluettelo 467, Suomen armeijan nuotisto, MS.MUS.175, NB.

108 Se Kurkela 2017; Edström 1992. Jfr Ahlsved 2024b.

109 *AP* 19.7.1897. Det kan ha rört sig om den kände dirigenten och cellisten Georg Schneevoigt (1872–1947) som då verkade i Helsingfors.

Orkestern var förhållandevis stor och tävlingen ett av få dokumenterade tillfällen där en rysk musikkår anlätats för att spela på ett idrottsevenemang i Finland vid den här tiden. Bakgrunden till att ryska armén fick detta uppdrag kan ligga i att tävlingen hade karaktären av en internationell tävling där cyklister från Reval (Tallinn) och Dorpat (Tartu) deltog.¹¹⁰ Deltagare från cykelklubben i Sankt Petersburg var anmälda men meddelade förhinder i sista minuten.

Svenska cyklister deltog inte i tävlingarna 1897. Samarbetet gick, i motsats till inom gymnastiken, i riktning Baltikum och Ryssland.¹¹¹ Detta samarbete manifesterades av att Baltiska cykelförbundets egen marsch *All Heil Hurra* framfördes flera gånger, speciellt under gästernas lopp, som var öppet för alla utom HVK:s cyklister. "All Heil" var ett populärt hälsningsrop med bakgrund i Tyskland, och gästerna från Dorpat var överraskade över att det finska sportväsendet inte kände till det.¹¹² Trots det verkar gemenskapskänslorna ha varit starka – om det vittnar skildringarna från den avslutande festen där tyskan verkar ha dominerat.¹¹³ När nordiska gymnaster samlades till större gymnastikfester (i t.ex. Helsingfors, Stockholm eller Malmö) manifesterades gymnastikgemenskapen med den större språkliga och kulturella gemenskap man kunde ge uttryck för via den patriotiska manskörsrepertoar som förenade de nordiska länderna.¹¹⁴ Någon liknande musikrepertoar verkar inte ha förenat cyklisterna i Helsingfors med cyklisterna i städerna i nuvarande Estland. Bakgrunden till detta kan ha varit att de baltiska cykelföreningarna likt de finländska härstammade ur de högre samhällsskikten, vilket gjorde att tyskan dominerade på samma sätt som svenskan i Finland. Det var således människor ur samma samhällsskikt som tävlade mot varandra. Cyklisterna må ha haft samma preferenser angående populärmusik, vilken ofta hade tyskt ursprung, men förenades inte i lika stor utsträckning av någon gemensam (nordisk) studentkörsrepertoar.

110 HVK ordnade två lokala tävlingar under samma höst, och vid dessa tävlingar har musik framförts av finska gardets musiker. *NP* 30.8.1897; *US* 18.9.1897.

111 Jfr Ahlsved 2021, 31.

112 *NP* 25.7.1897.

113 *HBL* 19.7.1897.

114 Ahlsved 2021a, 18ff.

”Egen” cykelmusik som identitetskonstruktör

Kring sekelskiftet 1900 fick många olika typer av sammanslutningar egen musik, allt från universitetets nationer, student- och arbetarkörer till frivilliga brandvärnet: ”Alla ville de gestalta sina ideal med sång och musik.”¹¹⁵ Den musik som har komponerats för idrottsföreningar kan ses ur samma perspektiv: den har varit ett verktyg i ett större identitetsbygge med bakgrund i det gryende civilsamhället och föreningslivet. Det var ett sätt för de (borgerliga) idrottsföreningarna att hävda sin och idrottens samhällsrelevans även om detta ofta, och inte minst i cyklings fall, skedde i enlighet med borgerlighetens moral och värdesystem.¹¹⁶

Gymnastikföreningarna var bland de första idrottsföreningarna som fick egna föreningsmarscher. I gymnastikföreningarnas marscher kombinerades symboliskt kapital med marschmusikens koordinerande kapacitet.¹¹⁷ Kopplingen till koordinering av kroppsrörelser var inte lika tydlig när det gällde övriga idrotter, inte minst cykling. En egen musikalisk symbol gav ändå cykelföreningarna en möjlighet att leva ut en föreningsidentitet, i kombination med inte bara cyklarna som symbol utan även gemensamma kläder, flaggor och emblem. De egna marscher-na framfördes oftast i anslutning till offentliga tävlingar, uppvisningar eller egna interna evenemang där föreningsidentiteten och -sammanhållningen skulle framhävas.

HVK:s marsch uppfördes antagligen första gången i anslutning till tävlingarna 1897. Redan två år innan det hade ÅVK fått en egen marsch. I annonserna inför föreningens årsfest i Idrottsparken i Åbo 1895 uppgavs det i annonserna att: ”Å. V. K. intågar på velocipeder med fana, hvarunder klubbens nya marsch spelas.”¹¹⁸ Vid detta tillfälle cyklade föreningen in ledd av klubbens ridchef, bankkassör K. A. Hellman till tonerna av ”herr E. Axelsons marsch” framförd av Åbo arbetarefören-

115 Ronström 2016, 6.

116 Jfr Zethrin 2013, 22–23.

117 Se t.ex. Ahlsved 2023; Ahlsved 2021a; Jfr DeNora 2000, 103–105; Vuolio 2004, 63–64.

118 *ÅT* 31.8.1895.

Bild 6. B-kornettstämma till ÄVK:s marsch i TTY:s stämböcker. Marschen har tre delar om åtta takter vardera: en pompös introduktionsdel, en något mera återhållsam huvuddel (med repetition) och en mycket vagt kontrasterande "trio" (med repetition) i fjärde stegets tonart. Bild: SM.

ings musikkår.¹¹⁹ Upphovspersonen, fotografen Edward Axelsson, ägde en fotostudio i Åbo,¹²⁰ var medlem i cykelklubben men tydligen även en driftig amatörkompositör. Marschen spelades redan vid ett föreningsmöte i november 1894 där Axelsson erbjöd den som honnörmarsch för föreningen. Vid mötet beslöt man att stycket skulle sättas för orkester, samt att på Axelssons förslag grunda en sångkör – en dubbelkvartett som skulle ledas av honom.¹²¹ Kören blev emellertid snabbt nerlagd p.g.a. bristande intresse.¹²² Marschen blev dock mera långlivad. Innan den spelades offentligt hösten 1895 framfördes Alexei Apostols (1866–1927) arrangemang av marschen av Åbo bataljons musikkår vid

119 *ÅT* 2.9.1895.

120 Kuka Kuvasi, <http://kukakuvasi.valokuvataiteenmuseo.fi/tietuekortti/valokuvaaja/1602>.

121 Mötesprotokoll 23.11.1894, s. 31, Åbo velocipedklubbs samling, ÅAB; *ÅU* 24.11.1894.

122 Mötesprotokoll 3.5.1895, s. 35, Åbo velocipedklubbs samling, ÅAB.

föreningen årsmöte den 2 maj 1895.¹²³ Efter dessa framföranden spelades den många gånger vid ÅVK:s evenemang. Trots intentioner att ge ut musiken verkar det aldrig ha blivit av.

ÅVK var som finländsk cykelklubb rätt tidigt ute med att få ett eget musikstycke 1895. Att så blev fallet beror till stor del på Axelssons aktivitet, men dessa år beskrivs också som en ”kulminationspunkt” i föreningens historia.¹²⁴ Då var också medlemstalet stort, kring 70–80 personer. Mot slutet av 1890-talet verkar det ha blivit allt svårare att få medlemmarna att engagera sig, och föreningen tynade bort kring 1903.

En jämförelse med Helsingfors gymnastikklubb kan göras även om den fick en egen marsch redan tio år innan ÅVK. HGK:s marsch tillkom även under några väldigt aktiva år och i anslutning till att man fick ett eget standar.¹²⁵ Bruket av marscher för föreningsidrotten normaliserades således redan innan idrotten hade sportifierats. Det var inte tävlingarna klubbarna emellan som spädde på intresset för identitetsmarkörer: det verkar ha varit viktigt att kunna manifesteras en föreningsidentitet oberoende av om den utåtriktade verksamheten tog form som uppvisning eller som tävling. Med symboler som var utmärkande för föreningen kunde man väcka större intresse, vilket i sin tur kunde ha en positiv inverkan på rekryteringen av nya medlemmar och i förlängningen förverkligandet av föreningens syfte. Här behöver nämnas att bl.a. cykel- och skridsko-klubbar ofta hade klubbmärken eller mössor som markerade tillhörighet. Ett klubbmärke på uppslaget på bröstet garanterade också inträde till klubbens aktiviteter till ett billigare pris – för medlemmar hade det med andra ord en praktisk funktion.

De flesta föreningar hade ingen egen musik, men ifall man hade råd att anlita musiker vid uppvisningar gjordes entréer ofta till tonerna av *Björneborgarnas marsch* eller annan patriotisk musik. ÅVK:s bruk av för-

123 *ÅT* 4.5.1895; *ÅU* 4.5.1895. Den mycket inflytelserike och mångsidige militär-musikern Aleksei Apostol verkade vid den här tiden vid skarpskyttebataljonen i Åbo. Apostol blev sedermera den finska Försvarmaktens förste överkapellmästare. Han grundade även Helsingfors hornorkester 1901. Se vidare Ampuja 2022.

124 Wilskman 1904.

125 Ahlsved 2021b.

eningsmarsch ska inte tolkas som tecken på samhällsfrånvärd individualism, vilket cyklister kunde anklagas för i pressen: de föreningsidentiteter (nationell/lokal) som musiken kunde ge uttryck för stod inte i konflikt med varandra. Föreningen var ett verktyg genom vilket idrottsivrare kunde arbeta för samhällets bästa, och fosterländskhet genomsyrade de flesta frivilliga organisationer vid den här tiden.¹²⁶

Vartefter människor ur andra samhällsklasser började grunda egna föreningar kunde sång och musik användas för att tydligare markera andra sociala positioner än de privilegierades, vilket visade sig inom inte minst arbetarrörelsens men även arbetaridrottsrörelsens (TUL/AIF) musikkultur.¹²⁷ Arbetarna erövrade cykeln i större omfattning en bit in på 1900-talet, och då blev den framför allt ett fortskaffningsmedel, inte ett tävlings- eller nöjesverktyg som man odlade ett intresse för i olika föreningar. Intresset för tävlingscykling hade då också svalnat. Den föreningsmusik som har komponerats till olika cykelföreningar på 1890-talet behöver förstås i ljuset av borgerlighetens socioekonomiska position att ta ny teknologi i besittning och genom exemplets makt sprida och normalisera idéerna i det offentliga.

Velocipedmusik som samtida populärmusik och samtidsspegel

Samtidigt som en del av ”cykelmusiken” var skriven för att brukas av cykelföreningarna vill jag slutligen argumentera för att musik med cykeltematik även var en del av en större utgivning av populärmusik för piano som framför allt skulle spelas i hemmen. Aktuella händelser och nya tekniska innovationer har avspeglats i 1800-talets utgivning av instrumental dansmusik, och velocipedgalopper och -marscher var därför en logisk fortsättning på intresset att komponera t.ex. järnvägsgalopper.¹²⁸ Cykeln och aktiviteter associerade med den kunde alltså vara intressanta ”program” för kompositörerna, och musikalierna speglar således även samtidens syn på cykling.

126 Se t.ex. Stenius 1987

127 Se t.ex. Bohman 1985; Rantanen et al. 2020; för exempel på hur musik använts i den svenska arbetaridrotten se Ahlsved 2024a.

128 Se t.ex. Kurkela 2009, 58; Tegen 1986, 291–294.

Att göra pianoarrangemang var det centrala sättet att tjäna pengar på musikutgivning vid den här tiden.¹²⁹ Som ovan konstaterades nådde ÅVK:s marsch aldrig utgivningsstadiet. Det gjorde däremot Harald Hedmans marsch till HVK, antagligen ett resultat av att stycket spelades även efter tävlingarna, under resten av sommaren 1897 av hornorkestrar i både Helsingfors och Åbo.¹³⁰ Marschen gavs ut i en version för piano hösten 1897 och beskrevs i pressen som ”melodiös och lättspelad”.¹³¹ Som tryckt not var musiken en produkt avsedd för att konsumeras av den allmänhet som hade tillgång till piano och färdigheter att framföra musiken själv. Det var utmanande att kombinera ambitionerna att skapa både föreningsmusik och intressant musik för att spelas i hemmet: exempelvis Ernst Mielcks konstnärligt ambitiösa festmarsch till Wiborgs velocipedklubb inför föreningens 10-årsjubileum blev, i jämförelse med HVK:s marsch, knappast något populärt amatörnummer eftersom den är svårspelad.¹³²

Ernst Mielck var en mycket begåvad kompositör och pianist som dog väldigt ung. Hans bror Eduard var styrelsemedlem i WVK och hade antagligen ett finger med i beställningen av verket. Verket fick ett entusiastiskt mottagande vid jubiléet där även Ernst var närvarande.¹³³ Den ca fyra minuter långa festmarschen (*Allegro* med kontrasterande *Trio*-del) har dock inte andra kopplingar till cykling än beställaren och den ”galopperande” rytm som präglar stora delar av verket.

På musikstrukturell nivå är det utmanande att hitta tydliga kopplingar mellan musik och cykling. Det rör sig om instrumental musik som bara till namnet, dess övergripande karaktär eller form löst kan kopplas till idrott, exempelvis en livfullt ”trampande” marschmusik i jämn taktart för en cykelförening. Det är med andra ord titeln och HVK:s emblem på pärmen som utöver den första brukskontexten kontextualiserar musiken som tematiskt sammankopplad med cykling. Baksidan av Hedmans

129 Se t.ex. Hedell 2003; Kurkela 2009.

130 US 22.9.1897; HBL 26.9.1897. En indikation på musikstyckets popularitet är att det spelades in av Helsingfors hornorkester redan 1905.

131 AP 24.9.1897.

132 Om verket se Rosas 1952, 43, 45, 126–127.

133 WBB 9.8.1898.

notutgåva präglades av reklam för cyklar och verkstäder men även för kaminer, tobak, vin och sprit.¹³⁴ Det var inte enbart tonsättare som försökte slå mynt av det samhälleliga intresset för cykling. Exempelvis när ett framförande av Hedmans opublicerade *Utfärd med Gladiator-velociped* noterades i pressen lyfte man fram hos vilken återförsäljare nämnda cykelmarke kunde köpas.¹³⁵ Hedmans båda verk återspeglar det stora intresset för cykling som fanns i Helsingfors uttryckligen kring 1897 då velodromen togs i bruk.

Hedman var dock inte först i Finland med att publicera ett verk kopplat till cykling: redan året innan hade nämligen Kuusankoskifabrikens kassör Carl Gröndahl gett ut sitt antagligen enda verk, en "Cycle Schottisch (Rheinländer)" för piano på eget förlag.¹³⁶ Trots att verket beskrevs i positiva ordalag i dagspressen hade Gröndahl antagligen inte tonsättarambitioner utan var rimligtvis en aktiv och entusiastisk cyklist såväl som amatörmusiker.¹³⁷ Enligt facktidsskriften *Hjulsporten* rörde det sig om det första musikstycket av sitt slag i Finland, och det emottogs med en väldigt positivt hållen notis.¹³⁸ I följande nummer beskrevs även notpärmen och man informerade om att noterna fanns till försäljning i G. W. Edlunds bokhandel i Helsingfors.¹³⁹ Enligt en återkommande annons i *Hjulsporten* fanns noterna till försäljning på 17 orter i Finland. Gröndahls schottis och Axelssons marsch till ÄVK från året innan (1895) vittnar om att idéerna visserligen fanns, men att den finska marknaden för utgivning av noter likt idrottsväsendet var mindre och

134 Hedman 1897.

135 *AP* 3.5.1897.

136 Gröndahl 1896 (SM). Enligt anteckningar på not exemplar bevarade vid Sibeliusmuseum (SM) försökte Gröndahl få sitt verk recenserat i *Åbo Underrättelser*. De övriga två arkiverade exemplaren har han för hand tillägnat "fru ingenjörskan O. Cronvall" respektive "vännen Antti Jantunen".

137 Om mottagandet i pressen se t.ex. *ÅU* 17.11.1896; 19.11.1896; *HBL* 19.11.1896; *US* 20.11.1896. I Finska cyklistförbundets verksamhetsberättelser kring sekelskiftet 1900 uppges Gröndahl vara förbundets ombud i Kuusankoski och Kouvola. Se t.ex. *Berättelse öfver Finska Cyklistförbundets värksamhet 1899–1900*, småtryck, cykling, NB.

138 *HjSN* 1896 nr 44, s. 5.

139 *HjSN* 1896 nr 45, s. 6.

mera utvecklade än de övriga nordiska ländernas. Som jämförelse hade det i Sverige publicerats över tio verk med koppling till cykling mellan 1869 och 1900. Det tidigaste av dessa är skådespelerskan Zelma Hedins (1827–1874) *Velociped-polka*, tonsatt redan 1869.¹⁴⁰

Kvinnor verkar inte ha komponerat ”velocipedmusik” i någon större utsträckning än män,¹⁴¹ men den pianospelande och elegant cyklande borgarkvinnan, som ofta även avbildats på notpärmen, kan ha identifierats som potentiell köpare av pianomusiken. Ebert har konstaterat att det faktum att en kvinna figurerade i annonser för cyklar inte innebär att annonserna var exklusivt riktade till kvinnor.¹⁴² Samma logik gäller för noter: notförsäljarna ville givetvis nå ut till pianister i allmänhet, av vilka en stor kundgrupp dock var de i hemmen musicerande borgarkvinnorna. Paradoxalt nog ville *Hjulsportens* redaktion snarare få bort kvinnorna från pianot och salongernas förklenande normer: ”Rasslet af en velocipedkedja är nämligen oändligt att föredraga framför klagolåten från ett jämmerligt misshandladt piano.”¹⁴³ Kvinnors passivitet utanför hemmet var tidigare ett tecken på välfärd, men cykling främjade även hälsa och dessa aspekter lyftes även ofta fram i fackpress. Att noterna marknadsfördes i *Hjulsporten* var i sig logiskt, i tidskriften marknadsfördes många olika typer av kringprodukter och accessoarer till cykelintresserade – allt från konjak till lämpliga cykelkläder.

Cykelns tekniska utveckling avspeglas i noternas pärmillustrationer. Att de första finländska notutgåvorna ges ut först i mitten av 1890-talet innebär att inga höghjulingar avbildas, men det får även konsekvenser för de perspektiv på cykling som aktualiseras. Utgåvorna präglas inte av någon ”velocipedmani”, exempelvis ”radikala” kvinnor cyklande (ensamma eller i grupp) i rasande fart och granskade av en kritisk och nedlåtande manlig blick.¹⁴⁴ Utöver fokus på cykelföreningar verkar man ha intres-

140 Hedin 1869.

141 Av de fem verk som har identifierats i Finland har inget komponerats av en kvinna. Av de 11 utgivna verk jag har lokaliserat i Sverige under tiden (1876–1939) har endast ett komponerats av en kvinna. Se vidare Ahlsved 2024b.

142 Ebert 2010, 26–27.

143 *HjSN* 1895 nr 15.

144 Se t.ex. Cropper & Whidden 2023, 15.

Bild 7. Pärmen till Gröndahls noter porträtterar ett välklätt par som cyklar tillsammans. Ingen dem har avbildats i sportdräkt avsedd för cykling (t.ex. byxkjol) även om mannen tycks hålla en så kallad jockeyhatt i handen. Bild: SM.

serat sig för cykelutfärden som ett narrativ och en icke-tävlingsinriktad idrotts- och umgängesform. Cykelföreningarna sammankallade ofta till gemensamma cykelutfärder som en del av sin verksamhet, men utfärder på cykel företogs givetvis även utanför föreningslivet. Dessa etablerade normer återspeglas även i pärmbilderna.

Poängen med illustrerade pärmar var att, i brist på (kon)text, locka köpare av noter. Carl Gröndahls schottis har en påkostad pärm som porträtterar en välklädd kvinna och man cyklande tillsammans på en landsväg (bild 7). Mannen och kvinnan utforskar världen tillsammans och cykelturen är en förlängning av parförhållandet och familjelivet. Kvinnor företog ofta utflykter tillsammans, men dessa, liksom kvinnors engagemang och aktivitet i föreningar, kunde vara förknippade med misstänksamhet.¹⁴⁵ I Gröndahls pärmillustration manifesteras hur cykeln har möjliggjort en ”sund” emancipation, där kvinnan och mannen cyklar jämsides.

En likartad ”idyllisk” bildvärld med män och kvinnor som cyklar tillsammans präglar även t.ex. svenska Ferdinand Heimdahls (1875–1915) *Velociped-marsch* tillägnad Cykle-sportens vänner (1899) och Otto Afzelius *Tandem-polka* tillägnad Stockholms allmänna velocipedklubb (1897).¹⁴⁶ Dessa utgåvor präglades med andra ord av de normer och socialt accepterade umgängesformer som odlades inom föreningarna. Från detta sedliga cyklande är det inte långt till cykeln, inte minst tandem-cykeln, som symbol för heterosexuella kärleksrelationer där uttryckligen mannen är initiativtagare, vilket exempelvis den kända sången *Daisy Bell* (1892) tar fasta på.¹⁴⁷

Ur ett strikt musikaliskt perspektiv är Gröndahls schottis en till karaktären bekymmerslös miniatyr i 2/4-takt (form: ABA och trio). A-del går i B-dur, mellandelen i F-dur, medan den kontrasterande trion är i Ess-dur. Alla delar har åtta takter. Likt HVK:s marsch är det endast titeln och pärmen som kan kopplas till cykling; motiviskt finns det inget

145 Se t.ex. Ekström 2010, 86ff.

146 Heimdahl 1899; Afzelius 1897.

147 *Daisy Bell* verkar inte ha fått någon finsk översättning, men i Sverige gavs den komiska sången ut 1894 med svensk sångtext och med titeln *Isabella*. Sången var känd även i Finland. Se *HJSN* 1896, nr 4.

Bild 8. De inledande takterna till Gröndahls *Cycle Schottisch* har en hoppande melodik. Verket beskrevs i pressen som lättspelt och förutsågs bl.a. tack vare sin "populärt melodiösa stil" (*HBL* 19.11.1896) få ett bra mottagande av allmänheten. Bild: SM.

som uttryckligen för tankarna till cykling eller en cykeltur. Men genom pärmillustrationen kan musikaliska motiv och musikalisk karaktäristisk erbjuda en tolkningsram för de känslor som en cykeltur i det fria kan slå an.

På strukturell nivå manifesteras den icke-tävlingsinriktade cyklingen desto tydligare i Hedmans *Utfärd med Gladiator-velociped* där utfärden är indelad i tre olika moment: *I. Start II. Vila* och *III. Hemfärd (med kollision)*. Verket är en musikalisk tolkning av cykelfärden där man halvvägs tar en paus och ägnar sig åt andra aktiviteter. Tydligare än någon annan finländsk tonsättare av "cykelmusik" sällar Hedman sig till den programmusikaliska traditionen, dvs. han försöker bygga upp en berätt-

telse genom musiken snarare än att försöka hålla sig till en vedertagen, populär (dans)form. Med musikaliska motiv och tempoförändringar beskriver Hedman hur det musikaliska "jaget" bestiger cykeln, trampar i gång den och sedan får upp farten.¹⁴⁸ I Hedmans opublicerade manuskript finns det korta kommentarer om vad som händer, t.ex. hur det musikaliska "jaget" inledningsvis kliver upp på cykeln. Sedan rullar musiken i gång på ett likartat sätt som i t.ex. dansken Hans Christian Lumbyes (1810–1874) kända järnvägs galopp (1847). Enligt anteckningar i manuskriptet ska slagverkaren även ringa med en cykelringklocka vid ett antal tillfällen.

Den typ av cykling som Hedman skildrar musikaliskt, och som visuellt antyds och ramas in av illustrationen till Gröndahls *Cycle Schottish*, är cykling som så kallad turistsport. Den innefattade långa utfärder, ofta till närliggande attraktioner. Denna cyklingsform var kopplad till högre social klass och har, likt den i mera urbana miljöer, även setts som en form av flanörskap på cykel.¹⁴⁹ Cykling möjliggjorde ett upptäckande av fosterlandet och kunde på detta sätt genom naturupplevelser även väcka starka fosterlandskänslor.¹⁵⁰ Eftersom vägarna ofta var dåliga cyklade man ibland omkull, och det är en sådan händelse som Hedman har skildrat i den tredje satsen.

Sammanfattningsvis kan man konstatera att även om cyklarna och tonsättningarna representerade något nytt är de inte normbrytande eller "radikala" så att de skulle porträttera en cyklande kvinna som på något sätt avviker från de normer som etablerats och spreds via föreningarna. Trots att cykling kopplas samman med modernitet är tonsättningarna alster i huvudsak stöpta i äldre former och således inte "moderna" i sitt musikaliska uttryck. Fartfylld karaktäristik med kontrasterande idylliska partier i kombination med cykeln som nymodighet representerade det nya och moderna – inte ton-, form- eller bildspråket som ramade in musiken. Att den publicerade pianomusiken även skulle framföras av

148 Liknande grepp finns i t.ex. Carl Lumbyes *Löweners Velociped galop* (1869) och Wilhelm Hedemann-Gades *I mot- och medvind* (1899) komponerad till Svenska Hjulförbundet.

149 Mackintosh & Norcliffe 2006: 28.

150 Se t.ex. Nilsson 2014: 14–15; Jönsson 2009.

amatörer i hemmet bidrog också till hur tekniskt utmanande musiken kunde komponeras.

Musikens roll i den borgerliga cykelkulturen: mellan socialt och estetiserande verktyg

Man kan konstatera att cykeln har influerat musikkulturen på många sätt. Föreningarna anlätade musiker för att musicera vid soaréer och uppvisningar inomhus, men musik har även genomsyrat de tävlingar och uppvisningar som ordnades på velodromer och idrottsplatser ute i det fria. Tävlingar på tid behövde inte musik, men eftersom publiken var rätt ovan med tävlingar bidrog musiken med en allmän trevnad med syfte att hålla intresset uppe. På den punkten kan man se cykeltävlingar på travbanor som föregångare till dagens musikfyllda idrottsevenemang. Musik i anslutning till parader och utflykter har också förekommit men dessa evenemang var, likt t.ex. landsvägsåkning, inte lika lätta att musiksätta och musik har där främst förekommit i anslutning till start, målgång eller sociala aktiviteter (t.ex. middagar) vid utflyktsmålet.

Figuråkning till musik har haft en estetisk dimension och är således mera utövarorienterad i sin musikanvändning än tävlingar på tid: inom figuråkningen är musiken en större nödvändighet och utövarnas prestationer bedöms eventuellt i förhållande till den, trots att inga tävlingar verkar ha genomförts. Samcykling till musik – där cyklister har haft möjlighet att cykla till musik med eller utan publik – har likt samskinning till musik även haft ett underhållningsvärde i sig självt och har enligt mig varit influerat av det populära vinternöjet.

I de få mera ingående skildringar som finns av figuråkning i pressen görs inga djupgående analyser av hur åkningen har varit koordinerad med musiken. Skribenterna har fokuserat på att bedöma hanteringen av cyklarna och klädseln, inte hur cyklingens form eller uttryck har stått i relation till musikens dito. Det tyder på att cykling till musik som estetiskt driven aktivitet var mer nöje – för både utövare och publiken – än en modern idrott med potential att överleva den sportifieringsprocess som svepte över idrottslivet. Medan konståkning på skridskor utvecklades till en modern tävlingsgren verkar figuråkning på cykel ha försvunnit

när cykeln blev ett bruksföremål tillgängligt för en bredare allmänhet som inte intresserade sig för uppvisningsidrott driven av borgerliga värderingar.

Män och kvinnor cyklade inte på samma villkor. Män tävlade i hastighetsåkning och för dem var det inte vulgärt att visa sig ansträngd, svettig eller i framåtlutad position. Musik i anslutning till tävlingar bidrog till tävlingarnas underhållningsvärde, men de hade även kunnat arrangeras utan. Därför kan man hävda att musiken inom ramen för föreningarnas mera estetiska och uppvisningsinriktade verksamhet har bidragit till att synliggöra kvinnors cyklande och således bidragit till att sprida intresset för cykling. Utan dessa uppvisningsformer och aktiviteter hade kvinnan för vilken cykeln också var ett nytt fortskaffningsmedel varit ännu mera osynliggjord. Alternativt hade deras cykling blivit mer utsatt för kritik ifall den genomförts utanför föreningarnas etablerade verksamhetsformer. Musiken gav möjlighet att visa upp något, och nu avser jag inte bara möjligheten att synas med cykeln som statussymbol, musiken bidrog till att man kunde framhäva kvinnor som kunde kontrollera sina kroppar och således även cyklarna.

Den cykling som presenterades i uppvisningsformat var dock en tillrättalagd form av cykling färgad av en manlig blick; inget tyder på att de studerade föreningarna skulle ha drivit någon direkt cykelaktivism för kvinnor även om de uppmuntrade kvinnor till cykling. Detta är även i linje med Hargreaves resonemang om de borgerliga kvinnornas medvetenhet om de normer t.ex. gällande klädseln som villkorade förutsättningarna för offentligt cyklande.¹⁵¹ Kvinnor deltog, enligt materialet, även sparsamt i själva föreningsvardagen och innehade t.ex. inte traditionella styrelseuppdrag (de kunde dock ingå i t.ex. festbestyrelser, alltså festkommittéer).¹⁵² Hade föreningarna inte arrangerat verksamhet för kvinnor hade det *möjligtvis* gett upphov till cykelföreningar ledda av kvinnor likt inom kvinnogymnastiken där kvinnor själva grundade föreningar. Det är dock ett tveksamt scenario eftersom hjulsport i

151 Hargreaves 1994, 92.

152 Jfr Norcliffe 2001, 192 om hur kvinnor marginaliserades i beslutsfattandet i kanadensiska cykelklubbar på 1890-talet.

motsats till gymnastik inte var förankrat i något obligatoriskt skolämne och gymnastikläraryrket även var ett möjligt karriärval för en kvinna. Medverkan i gymnastisk aktivitet kan, likt cykling, i viss utsträckning ha placerat kvinnor i likartade sårbara sociala positioner och utsatt dem för potentiell manlig eller samhällelig kritik, men till skillnad från cykling var gymnastik inte beroende av någon större ekonomisk investering av en far eller äkta man som kunde ha åsikter om hur eller med vem den unga borgarfröken cyklade.

En skillnad gentemot gymnastikföreningarnas musikdrivna uppvisningsverksamhet behöver lyftas fram. Gymnastiken sågs ha en samhällsbyggande funktion, och gymnastikföreningarnas uppvisningar kritiserades ofta i starka ordalag av fackmän i pressen ifall de innehöll element som angränsade till akrobatik eller i annat avseende inkluderade element som upplevdes mera lustfyllda än nyttiga för gymnasten eller nationen.¹⁵³ Presstexter kunde ge uttryck för kritik mot ungdomens sätt att förlusta sig med överdriven cykling på stadens gator och torg, vilket var ofosterländskt i sin individualism. Velocipedföreningarnas ”onyttiga” akrobatiska nummer kritiserades däremot inte för sina ofosterländska tendenser – vari låg nyttan med velocipedkadriljer och uppvisningar i långsamhetsåkning? Eftersom cyklingen i större utsträckning kan kopplas till modernitet och en allt snabbare samhällsutveckling kan man påstå att föreningarna genom att lyfta fram och med musik estetisera hanteringen av cyklarna sammanförde (sinnlig) återhållsamhet och självbehärskning med den frihet och modernitet som cykeln representerade och möjliggjorde. Musiken var kittet som höll allt detta samman och gjorde det intressant att beskåda, så länge intresset för cykeln som nytt samhällsfenomen höll i sig.

Likt många andra samhällsfenomen avspeglas intresset för cykling även i tonsättningar. Den musik som skrivits i anslutning till cykling kan ses som ett resultat av dels ett ökat intresse för cykling, dels föreningarnas behov av egen musik. I andra delar av Europa, inte minst i Frankrike, Danmark och Tyskland, hade ”cykelmusik” börjat dyka upp redan på 1860-talet. När musikskapare i Finland fick upp ögonen för cykeln på

153 Se t.ex. Sjöblom 2013; Ahlsved 2021a, 15–16.

1890-talet tog de fasta på cyklingen så som den genomförs på safetymodell och inom ramen för föreningslivet. Exempelvis kvinnor som cyklade med fart eller ensamma och som hade kunnat utmana borgerliga normer för kvinnors återhållsamma uppträdande i offentligheten lyser helt med sin frånvaro. Detta kan också ses som en empirifråga: andra perspektiv på cykling kunde ha framträtt om exempelvis opublicerade sånger och visor hade inkluderats och den undersökta perioden förlängts.

Trots att velocipedmusiken blir ett fenomen i sig i Finland senare än i övriga Europa kan man ändå påstå att musiken som komponerades var dagsaktuell. Att de musikstycken som är tillskrivna föreningar alla är komponerade i marschform är i linje med tidigare studier där jag argumenterat för att det är en praxis som anammats från arméns bruk av honnörsmarscher. I de flesta fall rör det sig om korta lättspelade stycken med en påklistrad titel, tidstypisk mellanmusik som skulle vara lättillgänglig och "populär". För tonsättaren är anpassningen till något musikaliskt förlopp eller en händelse en balansgång: ju mer ett verk försöker illustrera ett narrativ musikaliskt, genom t.ex. snabba förändringar i karaktäristik och tempo, desto svårare är det att stöpa musiken i en vedertagen form, exempelvis en marsch eller polka med en kontrasterande trio-del. Det enda stycket i den här studien som tydligt avser skildra ett förlopp är Hedmans opublicerade *Utfärd med Gladiator-velociped*. Det är också det mest omfattande verket i studien och har i arméns översikt beskrivits som en fantasia, vilket är en musikalisk kompositionsform med en friare struktur.

Referenser

Källmaterial

Arkivmaterial

Finlands idrottsmuseums arkiv, Helsingfors (FI)

Helsingfors velocipedklubbs arkiv

Nationalbiblioteket, Helsingfors (NB)

Finlands armés stämböcker. MS.MUS.175. Finlands nationalbibliotek

Rannikkotyökistön soittokunta, MS.MUS.175.43

Kaartin soittokunta, Stemmakirjoja (1890–1910), HS.MUS.175.59–63

Småtryck, cykling

Rid- och ordningsregler samt signaler äfvensom regler för tävlingar föranstaltade av Helsingfors velocipedklubb.

<https://urn.fi/URN:NBN:fi-fd2011-pp00002498>

Stadgar för Helsingfors Velocipedklubb,

<https://urn.fi/URN:NBN:fi-fd2011-pp00002513>

Program för de till firande af Helsingfors Velocipedklubbs tioåriga tillvaro af klubben anordnade kappåkningarna: Finsk mästerskapsåkning,

<https://urn.fi/URN:NBN:fi-fd2011-pp00002540>

Berättelse öfver Finska Cyklistförbundets värksamhet 1899–1900,

<https://urn.fi/URN:NBN:fi-fd2011-pp00002493>

Sibeliusmuseums arkiv, Åbo (SM)

Åbo arbetarförnings notböcker (TTY)

Åbo skarpskyttebataljons stämböcker, utemusiken

Åbo Akademis bibliotek, handskriftssamlingen (ÅAB)

Åbo velocipedklubbs samling

Tidningar och tidskrifter

Adresskalender för Åbo stad, 1896

Aura, 1892 (AU)

Aftonposten, 1896–1897 (AP)

Folkvännen, 1899 (FW)

Helsingfors Dagblad, 1888 (HD)

Hjulsport, 1893, 1897 (HjS)

Hjulsporten, 1895–1899 (HjSN)

Hufvudstadsbladet, 1896–1897 (HBL)

Nya Pressen, 1895–1897 (NP)

Uusi Suometar, 1896–1897 (US)

Wiborgsbladet, 1896 (WBB)

Åbo Tidningar, 1889, 1894, 1895, 1896, 1898 (ÅT)

Åbo Underrättelser, 1886, 1888, 1889, 1891, 1892, 1894, 1895, 1896, 1898 (ÅU)

Östra Finland, 1895–1896 (ÖF)

Notutgåvor

- Afzelius, Otto: *Tandem-polka Stockholms allmänna velocipedklubb tillägnad*. Pianonoter. Carl Johnn's musikhandel, Stockholm 1897.
- Gröndahl, Carl: *Cycle schottisch. Rheinländer*. Pianonoter. Eget förlag. F. Liewendahl's lith. Tryckeri, Helsingfors 1894.
- Hedemann-Gade, Wilhelm: *I mot- och medvind. Svenska Hjälpförbundets parad-galop*. Pianonoter. Stockholm: Abr. Lundqvist. 1899.
- Hedin, Zelma: *Velociped-polka för piano*. Pianonoter. Stockholm: Elkan & Schildknecht. 1869.
- Hedman, Harald: *Helsingfors velocipedklubbs march*. Pianonoter. Damsten, Helsingfors 1897.
- Heimdahl, Ferdinand: *Velociped-marsch tillägnad Cykle-sportens vänner*. Pianonoter. Elkan & Schildknecht, Stockholm 1899.
- Lumbye, Carl: *Löweners Velocipède galop*. Pianonoter. Wilhelm Hansens förlag, Köpenhamn 1869.
- Mielck, Ernst: *W.V.K:s fest-marsch*. Pianonoter. Leipzig: G. F. Röder, Leipzig 1898.

Forskningslitteratur

- Ahlsved, Kaj: Sångpraktiker inom den svenska idrottsrörelsen (ca 1872–1939). *Idrott, historia och samhälle*: Svenska idrottshistoriska föreningens årsskrift, 2024a, 8–28.
- Ahlsved, Kaj: Bland velocipedmarscher och pingpongpolkor: Utgivning av idrottsrelaterad mellanmusik i Sverige fram till ca 1939. *Svensk Tidskrift för Musikforskning* (106) 1/2024b, 31–64.
- Ahlsved, Kaj: "Det ser ut som lek, men det är för fosterlandet": Kvinnogymnastikrörelsen i musikalisk belysning (1876–1939). *Naiset, musiikki, tutkimus – ennen ja nyt*. Red. Saijaleena Rantanen, Nuppu Koivisto-Kaasik & Anu Lampela. Taideyliopiston Sibelius-Akatemia & Tutkimusyhdistys Suoni ry, Helsinki 2023, 149–192.
- Ahlsved, Kaj: Idrottspropagandans klingande former. Helsingfors gymnastikklubbs uppväpningsverksamhet 1875–1900. *Finsk tidskrift* 7–8/2021a, 9–40.
- Ahlsved, Kaj: Texten som impulsgivare och skildrare av musikaliska praktiker. Idrottsföreningen Kamraterna Helsingfors sång- och musikkultur i historisk belysning (1897–1939). *Puls* (6) 2021b, 100–124.
- Ahlsved, Kaj: *Musik och sport. En analys av musikanvändning, ljudlandskap, iden-*

- titet och dramaturgi i samband med lagsportevenemang. Åbo Akademi, Åbo 2017.
- Ampuja, Raine: Apostol, Alexei. *Finlands nationalbiografi*. 2022. <http://urn.fi/urn:nbn:fi:sks-kbg-010196> [Informationen hämtad 22.5.2024].
- Andersson, Greger: *Bildning och nöje. Bidrag till studiet av de civila svenska blåsmusikkårerna under 1800-talets senare hälft*. Uppsala universitet, Uppsala 1982.
- Arvidsson, Alf: *Sågarnas sång. Folkligt musicerande i sågverksamhället Holmsund 1850–1980*. Umeå universitet, Umeå 1991.
- Berglund, Lars: Ämnesidentiteter och deldiscipliner inom svensk musikforskning. *Musikvetnologi – elva repliker om en vetenskap*. Red. Owe Ronström & Gunnar Ternhag. Kungl. Gustav Adolfs Akademien för svensk folkkultur, Uppsala 2017, 115–130.
- Bohman, Stefan: *Arbetarkultur och kultiverade arbetare. En studie av arbetarrörelsens musik*. Nordiska museet, Stockholm 1985.
- Cropper, Corry & Whidden, Seth: *Velocipedomania. A cultural history of the velocipede in France*. Bucknell University press, Pennsylvania 2023.
- DeNora, Tia: *Music in everyday life*. Cambridge University Press, Cambridge 2000.
- Ebert, Anne-Katrin 2010: Liberating Technologies? Of Bicycles, Balance and the 'New Woman' in the 1890s. *Icon* (16) 2010, 25–52.
- Edström, Olle: The place and value of Middle Music. *Svensk tidskrift för musikforskning* 1/1992, 7–60.
- Ekström, Anders: *Viljan att synas, viljan att se. Medieumgänge och publik kultur kring 1900*. Stockholmia förlag, Stockholm 2010.
- Frykman, Jonas & Löfgren, Orvar: Inledning. *Modärna tider. Vision och vardag i folkhemmet*. Red. Jonas Frykman & Orvar Löfgren. Liber förlag, Stockholm 1985, 11–19.
- Granath, Sara: Zelma Carolina Esolinda Hedin. *Svenskt kvinnobiografiskt lexikon*. 2020. www.skbl.se/sv/artikel/ZelmaHedin [Informationen hämtad: 15.1.2024].
- Hagström, Charlotte, Jönsson, Lars-Eric & Nilsson, Fredrik (red.). *Cykelkulturer*. *Gränslös* 4/2014.
- Hargreaves, Jennifer: *Sporting females. Critical issues in the history and sociology of women's sports*. Routledge, London 1994.
- Hedell, Kia: *75 år med SMFF. Svenska musikförläggareföreningen genom 75 år*. Svenska musikförläggareföreningen, Stockholm 2003.

- Heikkinen, Olli & Rantanen, Saijaleena 2019. Musicians as Cosmopolitan Entrepreneurs: Orchestras in Finnish Cities before the Modern City Orchestra Institution. *Music History and Cosmopolitanism*. Red. Anastasia Belina-Johnson, Kaarina Kilpiö & Derek B. Scott. Routledge, New York 2019, 147–161.
- Helmersson, Linnea: *Förhandlingar på dansgolvet. En etnologisk studie av lindy hop och polska – två svenska dansscener*. Umeå universitet, Umeå 2023.
- Hellspång, Mats: *Stadion och Zinkensdamm. Stockholms idrottspublik under två sekel*. Stockholmia förlag, Stockholm 2013.
- Hirn, Sven: *Populärmusikens pionjärer*. Finlands svenska folkmusikinstitut, Vasa 1999.
- Jalkanen, Pekka: 1800-luku: huvitteleva porvari. *Suomen musiikin historia. Populaarimusiikki* Red. Pekka Jalkanen och Vesa Kurkela, WSOY, Helsinki 2003, 14–111.
- Jönsson, Lars-Eric: Tour de France, cykeln och det mänskliga. *ETN: HOJ*, 6/2009, 76–81.
- Kurkela, Vesa: Työväeniltamat – sovellettua varieteeta. Työväenliikkeen juhla-perinne 1800-luvun huvikulttuurin jatkeena. *Työväen taide ja kulttuuri muutokset*. Red. Saijaleena Rantanen, Susanna Välimäki ja Sini Mononen. Tutkimusyhdistys Suoni ry & Työväen historian ja perinteen tutkimuksen seura, Helsinki 2020, 87–124.
- Kurkela, Vesa: Helppotajuista arvokkuutta ja mandoliinisoittoa. Suomalaisen keskimusiikin juurilla. *Etnomusikologian vuosikirja* 2017, s. 1–37.
- Kurkela, Vesa: *Sävelten markkinat. Musiikin kustantaminen Suomessa*. Sulasol, Helsinki 2009.
- Kylliäinen, Mikko: Pikakulkuri saapuu Suomeen. *Velomania! Pyörällä halki aikojen*. Red. Kimmo Antila. Vapriikki, Tampere 2007, 41–94.
- Laine, Leena: *Vapaaehtoisten järjestöjen kehitys ja toiminta ruumiinkulttuurin alueella Suomessa v. 1856–1917*. Liikuntatieteellisen seuran julkaisu no 93A. Lappeenranta 1984.
- Laine, Leena: Kropp, idrott och kvinnohistoria. *Tidskrift för Genusvetenskap* 4/1991, 48–58.
- Lehtonen, Eeva-Liisa: *Säätyläishuveista kansanhuveiksi, kansanhuveista kansalaishuveiksi. Maaseudun yleishyödyllinen huvitoiminta 1800-luvun alusta 1870-luvun loppuun*. Suomen historiallinen seura, Helsinki 1994.
- Mackintosh, Phillip Gordon & Norcliffe, Glen: Flâneurie on bicycles: acquiescence to women in public in the 1890s. *The Canadian Geographer / Le*

- Géographie canadien* (50) 1/2006, 17–37.
- McLeod, Ken: *We are the Champions: The Politics of Sports and Popular Music*. Farnham: Ashgate, Farnham 2011.
- Männistö-Funk, Tiina: Gendered Practices in Finnish Cycling, 1890–1939. *Icon* (16) 2010, 53–73.
- Männistö-Funk, Tiina & Myllyntaus, Timo (red.). *Invisible bicycle: parallel histories and different timelines*. Leiden, Boston 2019.
- Nilsson, Fredrik: "På velociped öfver Öresund!" Gränspraktiker och kulturella föreställningar om cykellandet Danmark. *Gränslös*. Red. Charlotte Hagström, Lars-Eric Jönsson och Fredrik Nilsson, 4/2014, 11–27.
- Norcliffe, Glen: *The Ride to Modernity. The Bicycle in Canada, 1869–1900*. University of Toronto Press, Toronto 2001.
- Olofsson, Eva, 1989. *Har kvinnorna en sportslig chans? Den svenska idrottsrörelsen och kvinnorna under 1900-talet*. Umeå universitet, Umeå 1989.
- Rantanen, Saijaleena: *Laulun mahti ja sivistynyt kansalainen. Musiikki ja kansanvalistus Etelä-Pohjanmaalla 1860-luvulta suurlakkoon*. Sibelius-Akatemia, Helsinki 2013.
- Rantanen, Saijaleena, Susanna Välimäki & Sini Mononen (red.) *Työväen taide ja kulttuuri muutosvoimana. Kirjoituksia työväen musiikista, kirjallisuudesta, teatterista ja muusta kulttuuritoiminnasta*. Suoni ry & Työväen historian perinteen ja tutkimuksen seura, Helsinki 2020.
- Ronström, Owe: *Körer och kulturhistoria. Etnologiska aspekter på ett svenskt massfenomen*. Wessmans musikförlag, Visby 2016.
- Rosas, John: *Ernst Mielck*. Acta Academiae Aboensis Humaniora XXI.1 Åbo Akademi, Åbo 1952.
- Sarjala, Jukka: *Miten tutkia musiikin historia?* SKS, Helsinki, 2002.
- Sandgren, Patrik: Hojlåtar. *ETN: HOJ* (6) 1/2009, 93–101.
- Sjöblom, Kenth: "... Styrka båtar föga, der vett ej finns' – Helsingfors gymnastikklubbs kamp för den mångsidiga idrotten under sent 1800-tal. *Finsk Tidskrift* 5/2013, 43–53.
- Sjöblom, Kenth: *Idrotten i Helsingfors kring sekelskiftet 1900. Studier kring idrottens reception och expansion*. Helsingfors universitet, 1998.
- Sjöblom, Kenth: Fallet Jackson Haines – källkritiska kommentarer kring diffusionen av konstakning till Finland. *Finlands idrottshistoriska förenings årsbok* 1996, 153–163.
- Stenius, Henrik: *Frivilligt jämlikt samfällt: föreningsväsendets utveckling i Finland fram till 1900-talets början med speciell hänsyn till massorganisationsprin-*

- ciens genombrott*. Svenska litteratursällskapet, Helsingfors. 1987.
- Tegen, Martin: *Populär musik under 1800-talet*. Edition Reimers, Stockholm 1986.
- Tolvhed, Helena: *På damsidan. Femininitet, motstånd och makt i svensk idrott 1920–1990*. Makadam, Göteborg 2015.
- Vuolio, Jukka: Kunniamarssit – yleiseurooppalaista tunnusmusiikkia. *Musiikin suunta* 1/2014, 61–70.
- Wilksman, Atle: Cykelsporten i Finland. *Idrotten i Finland i början av tjugonde seklet*. Red. Ivar Wilksman. Helios, Helsingfors 1904.
- Välimäki, Susanna & Koivisto-Kaasik, Nuppu: *Sävelten tyttäret: Säveltävät naiset Suomessa 1800-luvulta 1900-luvulle*. SKS, Helsinki 2023.
- Yttergren, Leif: *Täflan är lifvet. Idrottens organisering och sportifiering i Stockholm 1860–1898*. Stockholmia förlag, Stockholm 1996.